

Vilniaus Universitetas
Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas

Evelina Stankūnaitė

Šiuolaikinės politikos studijų programa
Magistro darbas

Kaip pasibjaurėjimas formuoja moralę ir politiką:
incesto atvejis

Darbo vadovė: Augustė Dementavičienė

Vilnius, 2023

Magistro darbo vadovės išvados dėl darbo gynimo:

.....
.....
.....
.....
.....
.....

..... (data) (v., pavardė) (parašas)

Magistro darbas įteiktas gynimo komisijai:

..... (data) (Gynimo komisijos sekretoriaus/ės parašas)

Magistro darbo recenzentas/ė:

.....
(v., pavardė)

Magistro darbų gynimo komisijos įvertinimas:

.....

Komisijos pirmininkas/ė:

Komisijos nariai:

BIBLIOGRAFINIS APRAŠAS

Stankūnaitė E. Kaip pasibjaurėjimas formuoja moralę ir politiką: incesto atvejis. Politikos mokslų specialybės, magistro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovė Augustė Dementavičienė. V., 2023 – 54 p., ženklų su tarpais – 125 336.

Reikšminiai žodžiai: pasišlykštėjimas, moralė, incestas, kraujomaiša, teisės ir moralės santykis.

Šiuo darbu bandoma atsakyti į klausimą kaip pasibjaurėjimas formuoja moralę ir politiką. Taip pat nagrinėjamas moralės ir politikos/teisės santykis, kaip pavyzdį pasitelkiant tabu reiškinių - incestą. Darbe keliamas klausimas, ar įstatymai turi tarnauti moralei, ar moralė turi daryti įtaką teisei ir politikai. Incestas šiame darbe apibrėžiamas, kaip savanoriški, lytiniai santykiai tarp suaugusių, kraujo ryšiais susietų žmonių. Pasitelkiami tų šalių pavyzdžiai, kuriose už kraujomaišą taikoma baudžiamoji atsakomybė (Lietuva nėra viena jų).

TURINYS

Turinys

Įvadas	5
Pasišlykštėjimo teorija	10
Pasišlykštėjimas	10
Emocijų ir proto santykis	16
Emocijų ir teisės santykis	17
Teisės ir moralės santykis	19
Argumentai prieš incestą.....	29
Religinis argumentas.....	30
Palikuonių su negalia argumentas	31
Branduolinės šeimos išsaugojimo argumentas	34
Seksualinės prievartos prevencijos argumentas	36
Amoralumo prevencijos argumentas.	36
“Moral Dumbfounding”: arba iš kur gauti argumentų moralei pagrįsti	37
Du atvejai. Bausti negalima pasigailėti.....	39
Gyvybinga materija.....	41
Teisė į privatumą ir privataus gyvenimo reguliavimas.....	42
Michel Foucault	42
Įstatymo normos efektyvumas	45
Išvados.....	48
Literatūros ir šaltinių sąrašas	50

Įvadas

2019 metais portale *Vice* pasirodė straipsnis „We Spoke to Brothers and Sisters in Incestuous Relationships”¹. Jį parengė rašytoja Chloe Combi. Ji 2015 metais išleido knygą apie Z kartą (*Generation Z: Their Voices, Their Lives*): rašytoja Didžiojoje Britanijoje atliko tūkstančius interviu su Z kartos atstovais ir aptarė daugybę dalykų - rasizmą, lytiškumą, seksą, nusikalstamumą, mirtį, negalią, nelygybę, psichologines problemas ir t.t. Knyga pasiekė dienos šviesą, tačiau 2019 metais autorė nusprendė parašyti straipsnį ir pasidalinti kai kuo, kas į knygą liko neįtraukta - incestiniai santykiai tarp jaunų žmonių.² Pati autorė pažymėjo, kad į knygą ši tema nebuvo įtraukta dėl savo tabu prigimties. Ji, kaip pati rašė, bijojo, kad spauda bandys išsiaiškinti jos apklaustų žmonių tapatybes ir vaikysis sensacijų.

Kalbėdama su jaunu autorė smarkiai nustebo ir pastebėjo, kad seksualiniai santykiai tarp šeimos narių yra dažnesnis reiškinys nei daug kas linkę manyti. Ji pati prisipažino dažniausiai galvojusi apie kraujomaišą, kaip apie kažką, kas nutinka *prievartos* būdu, tačiau nustebo, kad dauguma jos kalbintų žmonių tai darė be jokios prievartos, bendru sutarimu, motyvuodami tokiais dalykais kaip vienatvė, romantika, aistra.³

Darbo problema: Kraujomaiša daugybėje pasaulio vietų laikoma nusikaltimu, už tai dalis žmonių atlieka ir įkalinimo bausmes. Pavyzdžiui, Jungtinėse Valstijose beveik visose valstijose incestas yra baudžiamas įkalinimo bausmėmis.⁴ Anglijoje, kaip ir Škotijoje, incestas taip pat kriminalizuotas. **Paradoksalu**, kad pirmieji XVI a. siekiantys įstatymai kriminalizuojantys incestą, o dar ir tokiose šalyse, kuriose monarchai patys turėjo incestinių ryšių, iš esmės remiasi ne kuo kitu, o tikėjimu, Biblijos mokymu.⁵ Kuriame, be kita ko, draudžiami ir homoseksualūs santykiai, nes jie yra *pasibjaurėtini*.⁶ Ne kam nors darantys žalą, ne kažkokie iš esmės blogi, jie tiesiog įvardijami kaip *pasibjaurėtini*. Tačiau paradoksų galima atrasti ir dabar, pavyzdžiui, nagrinėjant incestą draudžiančius įstatymus JAV, galima taip pat pamatyti daug nenuoseklumo, net ir tame, kaip pats žodis incestas yra interpretuojamas. Nors incestas kaip toks yra tiesiog lytiniai santykiai tarp giminaičių, tačiau JAV kai kuriose valstijose už incestą baudžiami tik

¹ *Pasikalbėjome su broliais ir seserimis, kurie yra kraujomaišos santykiuose* (vert. aut.).

² Incestas - seksualiai santykiai tarp artimai kraujo ryšiais susijusių žmonių, pavyzdžiui, sesė ir brolis, tėvas ir dukra ir t.t.

³ Combi (2019).

⁴ JAV įstatymai dėl incesto, prieiga internete: <https://www.justia.com/criminal/offenses/other-crimes/incest/>

⁵ Bell (1993:126)

⁶ Biblija (2020:125)

heteroseksualūs žmonės⁷. Ar taip išeina, kad incestas tarp homoseksualių žmonių nebe toks blogas? Taip pat dalyje įstatymų nurodomi labai konkretūs seksualiniai aktai už kuriuos baudžiama, kas irgi kelia daugybę klausimų – kuo vienoks seksualinis aktas yra mažiau blogas nei kitas?

Atrodo, kad tikroji kraujomaišos įstatymų istorijos priežastis yra ne kas kita, o pasibjaurėjimo jausmas, kurį kraujomaiša dažniausiai sukelia daugumai. Tačiau, pasak dalies teisininkų ir filosofų, nei jausmas, nei tai, kad tai yra įsišaknijęs tabu, negali paversti kokios nors praktikos neteisėta ir kriminalizuota veikla. Dalis mąstytojų ir teisininkų sako, kad teisės principai neturėtų veikti remiantis moralinėmis, politinėmis, emocinėmis, religinėmis nuostatomis ar įsitikinimais, dar kita dalis sako, kad morale, emocijomis ir įsitikinimais remtis būtina, norint išsaugoti stabilią visuomenę. Šiame darbe bandoma išnagrinėti abiejų stovyklų idėjas.

Darbo objektas: moralės ir teisės santykis su emocijomis, išskirtinai - pasišlykštėjimu. Šis santykis aiškinamas pavyzdžiu pasitelkus vieną seniausią žmonijos tabu - kraujomaišą.

Darbo aktualumas: Kaip ir bet kokia tabu tema incestas nagrinėtas ribotai, o juo labiau politinėje bei teisinėje plotmėse. Visgi, tai įdomus tabu, kuris parodo teisinės sistemos spragas ir gana kuklios ir neišplėtotos argumentacijos pobūdį. Tai, teisine prasme apleistas ir naujo apsvarstymo reikalaujantis laukas. Nagrinėjant incestą kaip tokį ir tai, kaip jo draudimai pasireiškia įstatymuose, galima apčiuopti tai, kaip emocijos dalyvauja teisėkūroje, o tai savaime labai rimta problema. Teisė, atrodytų, neturėtų būti prietarų, tikėjimo ar emocijų laukas, tačiau, kaip pabandysiu parodyti šiame darbe, kartais tokiu lauku tampa.

Literatūros apžvalga: Incestas labai senas reiškiny, kurio ištakų reikėtų ieškoti nuo pirmųjų žmonių atsiradimo. Apie jį rašyta taip pat seniai, pavyzdžiui, Biblijoje - joje esti aiškiai parašyta, kad incestiniai santykiai turėtų būti uždrausti. Tačiau ir pati Biblija, nors ja remiantis tam tikrose valstybėse ir buvo kuriami įstatymai kriminalizuojantys incestą⁸, neapsieina be paradoksalių istorijų. Tačiau vienas esminių dalykų diskusijoje apie incestą yra vaikų su negalia argumentas.⁹ Įdomūs tyrimai daryti ir autorių William J. Schull ir James V. Neel, kurie tyrė Japonijos atvejį. Jų išvadose teigiama, kad incestas lemia daugiau genetinių apsigimimų.¹⁰

⁷ Merilendo valstijos įstatymas draudžiantis incestą, prieiga internete:

[https://govt.westlaw.com/mdc/Document/N697D45B09CDB11DB9BCF9DAC28345A2A?viewType=FullText&originationContext=documenttoc&transitionType=CategoryPageItem&contextData=\(sc.Default\)&bhcp=1](https://govt.westlaw.com/mdc/Document/N697D45B09CDB11DB9BCF9DAC28345A2A?viewType=FullText&originationContext=documenttoc&transitionType=CategoryPageItem&contextData=(sc.Default)&bhcp=1)

⁸ Incestą kriminalizuojantys įstatymai Anglijoje ir Škotijoje buvo kuriami remiantis kunigų knygos ištrauka. Bell (1993:127).

⁹ Apie apsigimimų riziką: William J. Schull, "Empirical risks in consanguineous marriages: Sex ratio, malformations, and viability," American Journal of Human Genetics 10 (1958), 293–343

¹⁰ Schull, W. J., & Neel, J. V. (1965). The effects of inbreeding on Japanese children. New York, NY: Harper and Row.

Apie tai daug rašyta knygoje „Inbreeding, Incest, and the Incest Taboo: The State of Knowledge at the Turn of the Century“¹¹. Joje pateikiama išsami mokslinės literatūros apie kraujomaišą apžvalga. Knyga suskirstyta į keturias dalis, kurių kiekviena apima skirtingą šių temų aspektą. I dalyje apžvelgiama giminystės ir kraujomaišos biologija ir genetika bei aptariamos žmonių ir kitų gyvūnų kraujomaišos pasekmės reprodukcijai. II dalyje nagrinėjami kultūriniai ir istoriniai kraujomaišos aspektai, įskaitant tai, kaip įvairios visuomenės sprendė incesto problemą taikydamos socialines normas ir įstatymus. III dalyje pagrindinis dėmesys skiriamas kraujomaišos santykių psichologinei ir socialinei dinamikai, o IV dalyje – kalbama apie kraujomaišos tabu evoliucinį pagrindą ir jo vaidmenį formuojant žmonių elgesį bei kultūrą. Wolf šia tema yra išleidęs ir kitą knygą „Incest Avoidance and The Incest Taboos: Two Aspects of Human Nature“¹², kurioje aptaria įvairius mechanizmus, kuriuos žmonės ir kiti gyvūnai išvystė tam, kad išvengtų incesto. Jis taip pat tiria kultūrinės ir istorinės aplinkybės, formavusias šį tabu skirtingose visuomenėse ir aptaria, kaip incesto tabu buvo užtikrinamas per socialines normas, teisę ir kitus būdus. Iš dalies panašiai, tik kiek labiau akcentuodama teisės klausimą, apie incesto tabu rašė ir autorė Vikki Bell¹³. Ji taip pat aptaria, kaip kraujomaiša buvo suprantama ir vaizduojama skirtinguose kultūrinuose ir istoriniuose kontekstuose bei kaip ją suformavo socialinės ir kultūrinės normos bei lūkesčiai. Ji tiria būdus, kuriais feministinė teorija ir Michel'io Foucault darbai gali būti naudojami siekiant suprasti ir kritikuoti socialinius ir kultūrinius kraujomaišos aspektus. Autorė naudojami Foucault galios samprata. Ji teigia, kad incesto tabu yra palaikomas pasitelkiant socialinę ir kultūrinę praktikas, pavyzdžiui, įstatymus ir socialines normas, o tokiu būdu bandoma stiprinti ir išlaikyti dominuojančias valdžios struktūras.

Kiek kitaip apie incestą rašė James B. Twitchell¹⁴ ir Mary Jean Corbett¹⁵. Šie du autoriai jau nagrinėja ne kokius nors biologinius, socialinius ar teisinius incesto klausimo ypatumus, tačiau į temą pažvelgia per kultūros prizmę. Corbett nagrinėja šeimos ir seksualumo reprezentaciją literatūroje ir kultūroje nuo XVIII amžiaus pabaigos iki XX amžiaus pradžios. Knygoje Corbett aptaria būdus, kuriais rašytojai, tokie kaip Jane Austen, George'as Eliot'as ir Virginia Woolf,

¹¹ Wolf, A. P., & Durham, W. H. (Eds.). (1992). *Inbreeding, incest, and the incest taboo: The state of knowledge at the turn of the century*. Stanford, CA: Stanford University Press.

¹² Wolf, A. P. (1996). *Incest avoidance and incest taboos: Two aspects of human nature*. Stanford, CA: Stanford University Press.

¹³ Bell, V. (1999). *Interrogating incest: Feminism, Foucault, and the law*. London, UK: Routledge.

¹⁴ Twitchell, J. B. (1997). *Forbidden partners: The incest taboo in modern culture*. New York, NY: Columbia University Press.

¹⁵ Corbett, M. J. (2005). *Family likeness: Sex, marriage, and incest from Jane Austen to Virginia Woolf*. Oxford, UK: Oxford University Press.

naudojo šeimos ir kraujomaišos temas lyties, seksualumo ir socialinės tapatybės problemoms nagrinėti. Ji taip pat nagrinėja socialinį ir kultūrinį kontekstą, kuriame šie rašytojai dirbo, ir kaip juos paveikė besikeičiantis požiūris į šeimą, santuoką ir seksualumą.

Twitchell tuo metu tiria kaip tabu prieš kraujomaišą buvo suprantamas ir pateikiamas literatūroje, filmuose ir kitose populiariosios kultūros formose. Pavyzdžiui, aptariamas incesto atvejis Alfredo Hitchcock'o filme „Psycho“, taip pat įvairiuose kituose meno kūrinuose ir t.t. Per kultūrinę prizmę incestą taip pat nagrinėjo ir Janice Doane bei Devon Hodges. Tik šįsyk rašoma ne tik apie kraujomaišos reprezentaciją literatūroje ir kultūroje, bet ir apie aptariamas kraujomaišos santykių poveikį tą patyrusiems žmonėms¹⁶. Autoriai nagrinėja incesto atvaizdavimą literatūroje ir tiria kaip incestinių santykių turėję žmonės naudoja tuos pasakojimus įprasmindami savo patirtis.

Žinoma, nepaminėti incesto monarchijos plotmėje būtų neteisinga. Būtent apie tai rašė Maureen Quilligan, kuri nagrinėja kultūrinę ir istorinę kraujomaišos reikšmę Elžbietos laikų Anglijoje.¹⁷ Jos teigimu, pasakojimai apie karališkuosius incesto atvejus dažnai buvo naudojami siekiant suabejoti karališkojo paveldėjimo teisėtumu ir užginčyti monarchijos autoritetą¹⁸. Tokiu būdu tabu prieš kraujomaišą buvo ne tik moralinis, bet ir politinis bei socialinis klausimas, ir buvo naudojamas atspindėti bei formuoti Elžbietos laikų visuomenės vertybes ir normas.

Taip pat galima rasti autorių, kurie nagrinėja ne patį tabu kaip tokį, o tiesiog skirtingų ir galbūt mažiau pažįstamų kultūrų seksualinį elgesį.¹⁹

Taigi, incestas yra plačiai aptartas tiek biologine/mokslinė, tiek kultūrine, tiek istorine bei psichologine, socialine prasmėmis. Tačiau incestas kaip toks pats savaime nėra šio darbo esminė ašis; ji, visgi, yra klausimas, kaip teisėkūra siejasi su emocijomis ir kokią įtaką įstatymų priėmimui turi *pasišlykštėjimo* jausmas. Šį jausmą pirmasis moksliskai apžvelgė Charles'as

¹⁶ Doane, J., & Hodges, D. (1997). Telling incest: Narratives of dangerous remembering from Stein to Sapphire. New York, NY: Palgrave Macmillan.

¹⁷ Quilligan, M. (1998). Incest and agency in Elizabeth's England. Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press.

¹⁸ Quilligan (1998:75).

¹⁹ Apie senovės, dar neužimtus Havajus ir jų gyventojus: Davenport, W. H. (1994). Pi'o: An inquiry into the marriages of brothers and sisters and other close relatives in old Hawai'i. Honolulu, HI: University of Hawai'i Press.

Apie senovės Egiptą ir giminaičių santuokas: Scheidel, W. (2009). Ancient Egyptian sibling marriage and the Westermarck effect. In A. P. Wolf & W. H. Durham (Eds.), Inbreeding, incest, and the incest taboo: The state of knowledge at the turn of the century (pp. 97-112). Stanford, CA: Stanford University Press.

Darwin'as²⁰. Jis, kaip ir dalis kitų mąstytojų ir antropologų, teigė, kad tai yra esmingas jausmas, reikalingas išlikti, tačiau tuo pačiu pastebėjo ir tai, kad kartais pasišlykštėjimas kyla ne vien iš apsaugos (biologinio) instinkto, tačiau, tam tikrais atvejais ir iš kultūrinių bei socialinių normų, t.y. dirbtinai. Būtent šią mintį pasigavo ir labai nuodugniai plėtojo trejetas mokslininkų, atlikusių galybę tyrimų, tai - Andras Angyal'as²¹, o šimtmečiu vėliau Joshua Ackerman'as²² bei Paul'as Rozin'as²³. Jie iš esmės sutiko su Darwin'o mintimi, kad pasišlykštėjimas nebūtinai ateina tik iš juslių, bet dažnai ir iš proto, o Rozin'as dar ir pridūrė, kad šiam jausmui būtina *vaizduotė*. Tuo metu dar vienas autorius Terrence DesPres²⁴ parašė knygą apie holokaustą išgyvenusius žmones, kurioje išnagrinėjo kaip žmonės išlaiko savo žmogiškąjį orumą nežmogiškomis sąlygomis. Praradę esminius ritualus, skiriančius juos nuo gyvūnų, žmonės ima jaustis mažiau žmonėmis, ir, pavyzdžiui, iš žmogaus atėmus galimybę užsiimti higienos ritualais, tokį žmogų lengviau palaužti ir sunaikinti. Patį pasišlykštėjimo politiškumą ir kaip toks jausmas dalyvauja teisėkūroje nagrinėjo filosofė Martha Nussbaum²⁵. Ji teigė, kad emocijos yra vertingas dalykas ir jos gali padėti atlikti tam tikrus vertinimus, tuo pačiu ir moralinius. Tačiau dalis pozityvistų, tarp jų Herbert'as Lionel'is Adolphus Hart'as²⁶ sako, kad teisė ir moralė yra atskiros sferos ir moralė ar emocijos teisei neturėtų daryti įtakos. Tačiau visiškai priešingai kalbėjo Patric'as Devlin'as²⁷, kuris nesutiko su Hart'u ir sakė, kad emocijos ir moralė gali ir *turi* daryti įtaką teisei, nes tik tokiu būdu galima užtikrinti tam tikrą visuomenės bendrumą, tarsi bendra moralė visuomenę unifikuoja ir padaro ją stipresne. Tarp šių mąstytojų ir jų idėjų vidurį užima Ronald'as Dworkinas²⁸. Jis laikosi tokios pozicijos, jog moralė ir teisė susiję glaudžiai ir morale galima iš dalies remtis, bet tik tiek, kiek tai neprasilenkia su teisės principais. Jis pripažino, kad per didelis moralės vaidmuo teisėje gali sukurti neteisingumą. Šis darbas **naujas ir aktualus**, nes incestas aptariamas ne tik kaip kažkokia moralinė dilema, bet įvedamas į filosofijos ir politikos lauką. Šis tabu nagrinėjamas ne koku nors biologiniu ar psichologiniu aspektais, bet šįsyk bandoma perprasti teisės ir moralės, emocijų ir teisės santykį,

²⁰ Darwin, Charles R. (1965). *The Expression of the Emotions in Man and Animals*. University of Chicago Press, Chicago

²¹ Angyal, Andras (1941). *Disgust and related aversions*. Journal of Abnormal and Social Psychology. 36 (3), 393–412.

²² Ackerman, Joshua (2018). *Exploring the Mind; The Psychology of Germs, Disease, and Disgust*.

²³ Rozin, P., Fallon, A. E. (1987). *A perspective on disgust*. Psychological Review, Vol. 94, 23–41.

²⁴ DesPres, Terrence (1976). *The survivor*. Oxford University Press. Oxford, England.

²⁵ Nussbaum, Martha Craven (2004). *Hiding from Humanity: Disgust, Shame and the Law*. Princeton University Press, New Jersey.

²⁶ Hart, Herbert Lionel Adolphus (1969). *Law, Liberty and Morality*. Oxford University Press, New York.

²⁷ Devlin, Patrick (1965). *The Enforcement of Morals*. London, Oxford University Press.

²⁸ Dworkin, Ronald (2004). *Rimtas požiūris į teises*. Vilnius, Lietuvos rašytojų sąjunga.

kaip pavyzdį pasitelkiant incestą ir už jį baudžiančius įstatymus. Galų gale bandoma išsiaiškinti emocijų ir *teisingumo* santykį. Svarstant apie sąžiningumą ir objektyvumą, reikia nepamiršti emocijų, šiuo atveju – pasišlykštėjimo įtakos. Bandant perprasti pasišlykštėjimo jausmą, galima užčiuopti labai svarbias moralines ir diskriminacines problemas.

Darbo tikslai ir uždaviniai: šiuo darbu keliamas klausimas, kaip pasibjaurėjimas formuoja moralę ir teisę. Dar svarbiau - ar emocijos *gali* ir *turi* turėti įtakos kuriant įstatymus ir teisę.

Pirmiausia siekiama išsiaiškinti, kas yra pasibjaurėjimas *per se*. Pats pasibjaurėjimas reikalauja rimto aptarimo, nes šios jausenos/impulso supratimas padeda nagrinėjant socialinių normų, įstatymų ir politinių sprendimų kilmę. O išsiaiškinus pasišlykštėjimo kilmę, gal ir apčiuopus esmę, galima aiškiau kalbėti apie žmogaus orumą, apie teisės, moralės ir politikos ryšį. Pasibjaurėjimo suvokimas padeda naikinti tam tikrą *pamaldumą* ir prietaringumą ir pažiūrėti į tam tikras sudėtingas temas dalykiškai.

Darbe aptariamas ir *moralinio kietakaktiškumo*²⁹ fenomenas, kuris rodo, kaip žmonės, norėdami palaikyti savo įsitikinimus, tikėjimą ir pažiūras, kuria moralines nuostatas. Taip pat darbe bandoma išsiaiškinti teisės į privatų gyvenimą ribas.

Kraujomaišos klausimas naudojamas kaip tam tikras mato vienetas, pavyzdys, kuris pasirinktas sąmoningai, tokiu būdu siekiant parodyti įvairių tabu klausimų sudėtingumą ir kompleksiskumą. Šiame darbe nesiekama nei pasmerkti, nei pateisinti kraujomaišos; veikiau, siekiama iš naujo apsvarstyti tabu, emocijų ir politikos bei teisės ryšį.

Pasišlykštėjimo teorija

Pasišlykštėjimas

Pats žodis *pasišlykštėjimas*, pačia paprasčiausia prasme, kaip rašė mokslininkas ir evoliucijos teorijos kūrėjas Charles'as Darwin'as, yra tai, kas neatitinka skonio.³⁰ kažkas *priešinga* geram skoniui. Būtent Darwin'as ir buvo vienas pirmųjų aprašęs pasišlykštėjimą 1860-aisiais. Pasišlykštėjimas tai ir jausena (kas jaučiama) ir impulsas (kas kyla natūraliai ir staiga). Jis sakė, kad pasišlykštėjimas yra įgimtas ir nevalingas dalykas. Be to, anot Dawin'o, jis dar ir yra reikalingas norint žmonėms išlikti. Jis iškėlė teoriją, kad tie žmonės, kurie paisė savo pasišlykštėjimo jausmo išgyveno ir perdavė savo genus kitiems, o drąsesni, kurie mokėjo per šlykštumą perlipti ir buvo linkę labiau eksperimentuoti - didžiąja dalimi išmirė. Nesunku

²⁹ "Haidt (2012:42).

³⁰ Darwin (1965:269).

įsivaizduoti, kad žmogus, kuris nejaučia apskritai jokio pasišlykštėjimo (tiesiog stokoja tokio jausmo), nelabai žinos ką galima dėti į burną ir, didelė tikimybė, kažkada įsidės ką nors tokio blogo, nuo ko susirgs ir numirs.

Taigi, žmonės vedami pasišlykštėjimo jausmo dažniausiai nevalgo sugedusių produktų, pašvinkusios mėsos ar bet ko kito, kas atrodytų nevalgoma, taip pat privengia tų dalykų, kurie jiems atrodo bjaurūs, pavyzdžiui, išmatų, o kartais ir sergančių žmonių. Šlykštumo jausmas formuoja gana daug: nuo elgesio, tarpusavio santykių iki architektūros (kaip bus atskirtas valgomasis ir tualetas) ir technologijų ar netgi įstatymų. Pavyzdžiui, COVID-19 pandemijos metu dalis atliktų tyrimų rodė, kad tie žmonės, kurie labiau jaučia pasibjaurėjimą, mažiau sirgo. Tai buvo siejama su žmonių pasišlykštėjimu mikrobais, virusais, o tai - su dažnesniu rankų plovimu, mažesniu kontaktų skaičiumi ir t.t.³¹

Tokius tyrimus atlikęs psichologas Joshua Ackerman'as vienoje savo paskaitoje sakė, kad tai, kas žmonėms atrodo šlykštu, kyla ne tik iš daugybės įgimtų dalykų, bet ir iš įvairių gyvenimiškų patirčių, kurios priklauso nuo kultūros ir aplinkos. Jo teigimu, kai kuriems žmonėms pasišlykštėjimo jausmas gali ir kenkti, nes, pavyzdžiui, žmogus vengia tų dalykų, kurie iš tiesų jam naudingi, pavyzdžiui gerųjų bakterijų (nes jam tai atrodo šlykštu), todėl nevalgo fermentuotų dalykų ir taip, negaudamas probiotikų, silpnina savo sveikatą.³²

Apie šlykštumą beveik šimtmečiu atgalios kalbėjo ir mokslininkas Andras Angyal'as. Jis teigė, kad pasišlykštėjimas kaip toks *vien per jusles* neegzistuoja - pasišlykštėjimo esmė yra žmonių kuriamos asociacijos. Dar kitaip sakant - *viskas tik Jūsų galvoje*. Jo teigimu, spalvas ir garsus, skonius ir kvapus galima vertinti kaip *nemalonius*, tačiau jie niekada negali būti *šlykštūs* patys *savaime*. Tam iliustruoti jis pasakoja viena istoriją: esą eidamas lauku jis praėjo lūšną, iš kurios jo šnerves pervėrė aitrus kvapas. Jis tą kvapą *palaikė* pūvančio gyvūno kvapu. Pirmoji jo reakcija - stiprus pasibjaurėjimas. Tačiau netrukus jis suprato, kad padarė klaidą - kvapas iš tikrųjų buvo klijų, o ne irstančio gyvūno. Jis sako, kad tuomet pasišlykštėjimo jausmas kaipmat dingo, o kvapas pasirodė pakenčiamas. Taigi, jis pasišlykštėjimą siejo ne tik su kūniškumu, bet ir su protu ir jo kuriamomis asociacijomis.³³

Kiek toliau ėjo kitas mokslininkas, psichologas Paul'as Rozin'as. Jis taip pat sakė, kad žmonių emocijos sukeltos ko nors ateina ne tik iš fizinių juslių, bet ir proto, tačiau dar pridūrė, kad dažnai jas lemia ir žmonių vaizduotė - ką žmogus *tikis* žinantis apie objektą arba fenomeną, kuris kelia vienokią ar kitokią reakciją (šiuo konkrečiu atveju kalbama apie pasišlykštėjimą).

³¹ Jeanine Ammann ir Meret Casagrande (2021:11).

³² Ackerman (2018).

³³ Angyal (1941:396)

Tuo metu Darwin'as, keliaudamas Pietų Amerikoje, aprašo ir savo vieną nutikimą: esą prie vietos žmonių jis išsitraukė suvalgyti šaltos konservuotos mėsos. Ją, Darwin'o nuostabai, palietė vietinis vyras ir parodė savo pasibjaurėjimą jos švelnumu. Tuo metu Darwin'as rašydamas savo prisiminus sako, kad ir jis pajuto visišką pasibjaurėjimą, tik šiuo atveju todėl, kad jo maistą palietė nuogas laukinis.³⁴ Jis pabrėžė, kad *laukinis* nepasirodė nešvarus, bet šleikštulį jis vis tiek pajuto - gal dėl to, kad tas vyras buvo nuogas, gal dėl to, kad jis buvo *kitoks*.

Į Darwin'o klausimą - kas visgi kelia pasišlykštėjimą - Rozin'as su dar dviem kolegomis pabandė atsakyti. Savo darbe „Operation of the Laws of Sympathetic Magic in Disgust and Other Domains” mokslininkai aprašė keletą paprastų, net nuspėjamų, bet daug atskleidžiančių eksperimentų.

Vienas jų atrodė taip: dalyvaujantiems eksperimente buvo duoti du sterilūs švarūs plastiko puodeliai. Į juos abu įpiltos šviežios, ką tik iš atidaryto pakelio sultys. Tada dalyvaujančiųjų buvo paprašyta jų atsigerti - visi sutiko ir atsigėrė. Tuomet į patalpą buvo įnešti ant padėklo negyvi, sterilizuoti tarakonai. Dalyvaujantiems eksperimente buvo pabrėžta, kad tarakonai negyvi, sterilūs ir absoliučiai saugūs (suvartoti). Į vieną iš puodelių buvo įmestas tarakonas, sultys pamaišytos, tarakonas ištrauktas ir tada vėl buvo paprašyta dalyvaujančiųjų atsigerti - nenuostabu, kad niekas nesirinko gerti sulčių, kur ką tik buvo įmestas tarakonas. Net ir trumpas kontaktas su visiškai nepavojingu objektu, tačiau *nemaloniu*, nulėmė žmonių sprendimą.³⁵

Kito eksperimento metu dalyvių buvo paprašyta suvalgyti popierinėje lėkštėje pateiktą šokoladinį saldainį³⁶. Netrukus po to buvo atnešti dar du papildomi to paties šokolado gabalėliai: vienas „disko ar bandelės“ pavidalu, o kitas – „tikroviško šuns išmatų“ pavidalu. Tiriamųjų buvo paprašyta pasirinkti kurį saldainį jie nori suvalgyti. Kaip ir galima nuspėti - beveik niekas nenorėjo valgyti saldumyno, kuris atrodo kaip išmatos, nors ir puikiai žinojo, kad tai tėra saldumynas.³⁷

Pats Rozin'as duodamas interviu „The New York Times” sakė, kad eksperimento rezultatai dar prieš jį atliekant buvo akivaizdūs ir nuspėjami³⁸. Tačiau jis pabrėžė, kad eksperimentai buvo daryti gana gudriai - šįsyk buvo norima įrodyti, kad pasibjaurėjimą sukelia ne koks nors

³⁴ *In Tierra del Fuego a native touched with his finger some cold preserved meat which I was eating at our bivouac, and plainly showed utter disgust at its softness; whilst I felt utter disgust at my food being touched by a naked savage, though his hands did not appear dirty. (ibid.)*

³⁵ Rozin et al. (1986: 705).

³⁶ *Chocolate fudge* - vertimo į lietuvių kalbą nėra.

³⁷ (ibid.)

³⁸ Young (2021).

nemalonus kvapas, ne kažkokia galima tokio maisto žala (pavyzdžiui, matant, kad maistas nesterilus, pašvinkęs arba apskritai nuodingas), ir net ne kažkas nevalgoma (pavyzdžiui, smėlis), tačiau pasibjaurėjimas šiuo atveju kilo grynai idėjiniame lygmenyje: pagal tai, ką asmuo *žinojo* arba *manė, kad žino* apie turimą objektą. Anot Rozin'o, net jei sultys metus prastovėtų šaldymo kameroje ir visos įmanomos ir menamos bakterijos gautos iš sterilaus sultyse pamirkyto tarakono išmirtų - žmonės net ir po metų tų sulčių negertų. Jie *žinotų*, kad ten plaukiojo sterilus tarakonas ir to žinojimo fakto jie niekaip negalėdami pakeisti sulčių negertų.

Jis atliko ir daugiau panašių eksperimentų, priėjo tokių pačių išvadų kaip Darwin'as, tačiau viena jo ir kolegų teorija išsiskiria iš kitų: tai tam tikra priminimo, kad žmonės yra gyvūnai, teorija (animal reminder theory).³⁹

Anot šios teorijos, pasibjaurėjimas yra atkaklus bandymas ignoruoti galybę įrodymų, kad žmonės iš tikrųjų yra tiesiog žinduoliai, kurie valgo, išskiria išskyras, kraujuoja, rujoja ir miršta, kaip ir visi kiti žinduoliai. Esą būtent tam paneigti reikalingos įvairios normos - higienos (pavyzdžiui, nežaisti su savo išmatomis), seksualinės normos (nesimylėti su artimaisiais ar mirusiais, ką daro dalis gyvūnų) ir t.t. Mokslininkai teigia, kad žmonės mato save kaip visiškai kitokius (ir pranašesnius) nuo kitų gyvūnų ir nori išvengti bet kokių dviprasmybių dėl savo statuso, pabrėždami žmogaus ir gyvūno ribą. Esą šiuos teiginius atitinka ir faktas, kad žmonės vengia valgyti gyvūnus, kurie yra fiziškai panašūs į žmones arba yra glaudžiai su jais sąveikaujantys, pavyzdžiui, augintiniai.⁴⁰

Amerikiečių rašytojas ir holokausto tyrinėtojas Terrence DesPres savo knygoje „The Survivor“, kurioje kalbama apie koncentracijos stovyklų kalinius, aprašo kaip tokių įprastų higienos dalykų nebuvimas, pavyzdžiui, tualetų ir kitų higienai reikalingų priemonių, verčia kalinius apie save galvoti kaip apie *mažiau žmones*. Ir nors esą sargybinių požiūris į juos nesikeičia (nepaisant, ar jie turi higienos priemonių, ar ne), bet patys kaliniai nebesijaučia pilnais žmonėmis. Pasak DesPres, dėl to tokius kalinius lengviau kankinti ir žudyti, jie mažiau priešinasi. Cituodamas DesPres, Rozin'as teigia, kad esminė knygos mintis - jog koncentracijos stovyklas išgyvenę žmonės buvo tie, kurie labai stengėsi išsaugoti savo *žmogiškąjį orumą*: užsiimdami skalbimo ir prausimosi ritualais, net jei jiems tai kainavo daugybę pastangų ir iš to buvo mažai naudos, nes dėl prastų sąlygų teko, pavyzdžiui, naudoti purviną vandenį. Anot

³⁹ Rozin et al. (1987:28).

⁴⁰ Rozin et al. (1987:28).

DesPres, tokia veikla išlaikyti *žmogiškąjį aš* labai svarbi, o jos nutraukimas buvo aiškus požymis, kad asmuo netrukus mirs arba bus atrinktas sunaikinimui.

Taigi, grįžtant prie Rozin'o minties - žmogaus bandymas save atskirti nuo gyvūno, bandymas kurti ir išlaikyti tam tikrus ritualus (pavyzdžiui, prausimosi), tėra siekis save apgauti, kad mūsų kūnai nėra tik mėsos kostiumai. Anot mokslininko, pasibjaurėjimas žymi kažkokį aiškų, vidujai esantį žinojimą/numanymą dėl mūsų pačių kūniškumo ir ateisiančios mirties. Esą kiekvienas susidūrimas su pūvančia mėsa yra kaip priminimas, kad mes visi tam tikru metu tapsime pūvančia mėsa. Ir tai žmones atgraso.

Amerikos teisės profesorius William'as Ian'as Miller'is rašė, kad apskritai, gebėjimas jausti pasišlykštėjimą *žmogų daro žmogumi*. Jo teigimu, gyvūnai gali jausti nepasitenkinimą, nemėgimą, tačiau ne pasibjaurėjimą.⁴¹ Anot Miller'io, gyvūnai tikrai jaučia blogus kvapus ir dėl to ko nors vengia, jie gali suvalgyti ką nors pasenusio ir dėl to apsivemti, arba paragauti kažko, kas jiems neskanu ir prie to daugiau nebesiliesti, bet, jo teigimu, jie neturi šlykštumo kategorijos.⁴²

Jo teigimu, ją išskirtinai turi žmogus. Todėl jis bando tą šlykštumą panaikinti arba paneigti. Pavyzdžiui, prausdamasis. Arba, kaip pastebi Young, - krikštydamasis (nusiplauna nuodėmes). Prisigalvodamas įvairių ritualų ir taisyklių jiems visiems pateisinti, pasitelkiama visa, kas tik yra *vaizduotėje*: tiek noras apsisaugoti nuo nešvaros ir galimų ligų, tiek tikėjimas, tradicija, patriotizmas. Pavyzdžiui, Adolfas Hitleris savo autobiografinėje knygoje „Mein Kampf“ įvardydamas žydus kaip tuos, kurie visada dalyvauja kažkame „blogo“ sulygino juos su kirmėlėmis ant pūvančio kūno.⁴³ Istorija aiški - juos reikėjo išnaikinti kaip kirmėles, kurios yra šlykščios ir niekam tikusios. Na ir šįsyk Hitleris savo pasišlykštėjimą žydais ir norą juos naikinti aiškino taip:

*“Aš tikiu, kad mano elgesys atitinka Visagalio Kūrėjo valią.
Stovėdamas prieš žydą, ginu Viešpaties darbą.”⁴⁴ (vert. aut)*

Todėl kalbant apie gerą skonį kaip *priešybę* pasišlykštėjimui, galima turbūt teigti, kad pasišlykštėjimas gali būti suvokta paprastai ir kūniškai (kas neskanu, bjauru, smirda), bet tuo

⁴¹ Miller (1998:12).

⁴² (ibid.)

⁴³ Hitler (1939:56).

⁴⁴ „And so I believe to-day that my conduct is in accordance with the will of the Almighty Creator. In standing guard against the Jew I am defending the handiwork of the Lord“; Hitler (1939:61).

pačiu gali būti vienodai sėkmingai pritaikyta ir platesne, kultūrine, psichologine ir politine prasmėmis. Ir šiuo atveju į vertinimą, kas yra šlykštu ir nešlykštu, jau įsitraukia ne tik juslės, bet ir protas, tikėjimas, tradicija, kultūra, papročiai, baimės, vaizduotė - absoliučiai visa, kas dedasi žmogaus *kūne ir galvoje*.

Galų gale kalbėti apie pasišlykštėjimą per ko nors valgomo ar sargdinančio prizmę labai paprasta, tačiau jei pasibjaurėjimas būtų tik biologinis reiškinys, visose kultūrose jis atrodytų vienodai. Bet juk taip nėra. Tai taip pat nepaaiškina, kodėl žmonės jaučia pasibjaurėjimą, kai susiduria su tokiais temomis kaip kraujomaiša, homoseksualumas ar pavyzdžiui žiūrėdami laidą „baimės faktorius“, kai kas nors turi gulėti tarp įvairių nepavojingų, bet blizgių sliėkų.

Iš to, kas jau parašyta, galima teigti, kad pasišlykštėjimo jausmas formuoja beveik *kiekvieną* žmogaus gyvenimo aspektą *kiekvieną* dieną. Būtent todėl žmonės tuština ne viešai (nebent yra priversti tą daryti), viešai nekeičia nei savo apatinių, nei kruvinų tamponų. Nenorėdami būti bjaurūs nei sau, nei kitiems, valosi dantis, naudoja dezodorantą ir visą savo neišvengiamą kūnišką gyvūniškumą, kuris pasireiškia įvairiais tekančiais syvais ir kvapais, bando maskuoti (o kartais ir neigti). Tam skirta visa kosmetikos pramonė, tam kuriamos technologijos, atsižvelgiant į bjaurumo aspektą statomi namai ir biurai, tam kuriami ir įstatymai.

Galų gale užtenka nesilaikyti tam tikrų etiketo taisyklių ir žmogus tuoj pat bus pasmerktas dėl savo šlykštumo (pavyzdžiui, garsiai čepsintis prie stalo)⁴⁵. Šitoks pasmerkimas nėra bausis, bet yra šalių, kur už tam tikrų normų nesilaikymą, net jei jos realiai nekenkia kitam, žmogus gali būti užmėtomas akmenimis. Pavyzdžiui, jeigu esi homoseksualus. Arba galima imti ir kitokį pavyzdį - šis darbas rašomas 2022 metais, kai Irane vyksta didžiulio masto protestai. Jie prasidėjo dėl vienos jaunos kurdės mirties: mergina esą neteisingai dėvėjo galvos apdangalą, ją tuomet sučiupo moralės policija ir sumušė areštinėje iki mirties. Ir nors atrodytų, kad tai nesusiję su pasibjaurėjimu *per se*, tačiau tai susiję su normomis, kurias įteisina *įtikėjimas*, kas yra gera, moralu ir teisinga, šlykštu, gašlu, nuodėminga ir bjauru.

Pasišlykštėjimas yra dalykas turintis didžiulę įtaką daugybei iš pažiūros nesusijusių reiškinų – nuo nesibaigiančių kultūros karų iki košerinių įstatymų egzistavimo. Pasibjaurėjimas yra toks *daiktas/patirtis/jausena* skirta apsaugoti ne tik žmonių skrandį, bet tam tikrai atvejais, tų, kurie tiki - ir sielą, na o tų, kurie netiki bent jau *status quo*, tam tikrą *teisingą buvimą*, tradiciją, normą.

⁴⁵ Visame darbe kalbama daugiausia apie Europos, vakarų kultūrą, neišskiriant, kad, pavyzdžiui, tam tikrose Azijos šalyse čepsėti yra mandagu. Tačiau tai nekeičia minties esmės - Azijos šalių kultūros turi savų normų, kurių laužyti nevalia.

Taigi, iš to kas parašyta anksčiau, galima teigti, kad pasišlykštėjimas yra įgimtas ir nevalingas dalykas, tačiau tuo pat formuojamas ir aplinkos. Jis gali apsaugoti, bet gali ir pakenkti. Todėl dabar verta apžvelgti emocijų/jausmų, tokių kaip pasišlykštėjimas, ir proto santykį.

Emocijų ir proto santykis

Iš viso to, kas jau parašyta anksčiau, neįmanoma paneigti, kad žmonės turi emocijas. Taip pat sunku paneigti, kad jomis vadovaujantis priima tam tikrus sprendimus. Dar sunku paneigti būtų ir tai, kad tam tikrus priimtus sprendimus ir *teisina* emocijomis. Pavyzdžiui, kas nors nusprendžia vesti, nes įsimylėjo. Ir visiškai nesvarbu koks nuotakos kraitis ar socialinė padėtis - viskas teisinama tiesiog meile. Arba kas nors viršijo greitį, nes nekantravo pamatyti savo artimuosius (gavo baudą, žinojo, kad gali gauti, bet labai buvo susijaudinęs dėl artėjančio susitikimo).

Tai, kad žmonės jaučia emocijas ir jomis vadovaujasi - akivaizdybės. Ir tai nėra nei gerai, nei blogai. Emocijos yra labai svarbus informacijos šaltinis - kartais jos parodo, ko verta bijoti, kuo nepasitikėti, o kas yra nepavojinga. Pasišlykštėjimas kaip viena iš emocijų - labai stiprus ir labai primityvus jausmas. Gal tai, kas kelia šleikštulį, gali ištepti, ką nors sugadinti, apnuodyti ir t.t. Dėl to pasišlykštėjimas veikia kaip atgrasymo priemonė. Nuo šlykščių dalykų atšokama *staiga*.

Šiam impulsui *nėra laiko* būti apmąstomam. Kadangi jausmas kyla *staiga*, dažnai nebėra laiko paklausti *kodėl konkrečiai* jis toks kilo. Ir tai jį daro gera manipuliacijos priemone. Juk kiek paaugę žmonės susiraukia ir dėl kitų, ne tik įvairius receptorių dirginančių dalykų, pavyzdžiui, pamatę už rankų besilaikančius vaikus ar gašliai besibučiuojantį 60-metį su dvidešimtmete. Vertėja Gabrielė Gailiūtė-Bernotienė viename savo straipsnyje aprašė savo pasišlykštėjimo jausmą:

“Prisimenu paauglystėje į rankas pakliuvusią sovietinę knygą apie Ameriką. Ten buvo labai smulkiai aprašyta, kaip bjauriai nutukėliai amerikoniai pirštais kemšasi į burną tuos savo hamburgerius. Ir net nebereikia ieškoti rimtesnių jų ydų. Amerikoniai šlykštūs. Tą kvailą aprašymą vis prisimenu, kai dabar girdžiu, kokia dvoko pritvinkusi žiniasklaida, rašanti vien apie smurtą ir skleidžianti bjaurias žinias. Kokia ištvirkusi Europa, koks purvas iš jos plūsta. Kokie bjaurūs valdžiažmogiai, čiaumojantys prie lovio, kaip vemt

verčia kraugeriai pripuť verslininkai, kokie purvini vatnikai, kokie dvokiantys musulmai ir juodašikniai. Kokie tamsūs debilai mūsų oponentai, ir nesvarbu, kas tie mes. Svarbu, kad jie šlykštūs. Pakursčius mūsų pasišlykštėjimą, ypač jeigu jis nejučia kyla ir savaime, mes atkertami. Šlykštaus klausytis ir suprasti ne tik kad nereikia, bet ir beveik neįmanoma, nes pasišlykštėjimas mummyse gyvenantį gyvūną primygtinai ragina trauktis.”⁴⁶

Visgi, asmeninis pasišlykštėjimas yra viena, visa kas kita - kaip tai veikia įstatymus.

Emocijų ir teisės santykis

Konservatyvios minties gynėjas, britų teisininkas ir filosofas Patrick‘as Devlin‘as rašė, kad visuomenės (paprastųjų žmonių⁴⁷) *pasibjaurėjimas* yra rimta priežastis padaryti kažkokią veiklą nelegalia, net jei ji nedaro kitiems žalos. Gindamas šią mintį jis sako, kad taip daryti galima (t.y. kurti įstatymus vadovaujantis visuomenės nuotaikomis, tuo pačiu ir reaguojant į tai kas visuomenei yra *šlykštu*), nes visuomenė kitaip nebus įgali *apginti* pati savęs. Esą reikia atsižvelgti į visuomenės nuotaikas ir emocijas - į tai kas žmonėms patinka, atrodo priimtina, ir tai, kas atrodo nepriimtina. Jo teigimu, kiekviena visuomenė turi teisę save apginti (tuo pačiu savo vertybes, ar net *vaizduotę*).⁴⁸ Priešinga mintis Devlin būtų sakyti, kad emocijos yra neracionalios ir jomis remiantis kurti įstatymus nėra protinga. Esą įstatymai turėtų būti kuriami vadovaujantis protu ir logika, o ne emocijomis.

Tačiau, kaip pastebi filosofė Martha Nussbaum, tai yra neįmanoma. Jos teigimu, įstatymų kūrimas yra neatsiejamas nuo emocijų: kadangi žmogus pažeidžiamas, reikia žinoti, kas jį žeidžia - kas sukelia skausmą, sielvartą, kurios žmogaus baimės pagrįstos, o kurios ne. Būtent reaguojant į žmogaus pažeidžiamumą ir jo įvairias būsenas yra kuriami įstatymai - ypač baudžiamojo pobūdžio. Nustatant ir vertinant žalą ir t.t. ⁴⁹ Visa teisė statoma ant trijų pagrindinių stabių: *gyvybė, laisvė ir nuosavybė*. Baudžiamoji teisė būtent šiuo dalykus ir gina. Nussbaum rašo, kad ginant šiuo dalykus, emocijos yra įvedamos kaip atvejį *sunkinančios* arba *lengvinančios aplinkybės*.

⁴⁶ Gailiūtė-Bernotienė (2018).

⁴⁷ Man on the „Clapham omnibus“ - tai toks paprastas, bet protaujantis žmogus, kurio tokį apibrėžimą naudoja Anglijos teismai. Pas mus būtų panašu į „paprastą žmogų“.

⁴⁸ Devlin (1965:139).

⁴⁹ Nussbaum (2004:6)

Galima imti labai paprastą ir nedviprasmišką teiginį - *žudyti yra blogai*. Taip pažeidžiama kito teisė į gyvybę. Žudikas - baudžiamas. Tačiau Nussbaum atkreipia dėmesį, kad žudikas, kuris tai darė vedamas žiaurios neapykantos, pavydo ar kitų emocijų, bus baudžiamas griežčiau, nei tas, kuris tai darė dėl savigynos (kurią lėmė baimė ir noras išsaugoti savo gyvybę), arba kuris tai padarė netyčiomis. Nors išeiga ir ta pati (šiuo atveju nužudytas žmogus), ir nors tam nužudytajam visai vis vien *kodėl* jį nužudė, teismo sprendimas gali labai smarkiai skirtis, nes vertinama ir per emocijų bei intencijų prizmę.⁵⁰ Taigi, iš esmės visa baudžiamoji teisė nurodo į du dalykus: dėl ko žmogus turi teisę pykti ir dėl ko žmogus turi teisę bijoti. O dėl to, savaime, gali ir gintis.

Autorė sako, kad pasišlykštėjimas, kaip viena iš emocijų, lygiai taip pat veikia teisės sistemą. Pasišlykštėjimas gali būti naudojamas kažkokiam veiksmui paversti nelegaliu (nes žymi visuomenės dalis taip mąsto), taip pat tai gali būti ir kaip bausmę švelninantis faktorius.

Visgi, utilitaristai galėtų sakyti, kad reikėtų atsižvelgti tik į patį veiksma, o bausmę taikyti galvojant tik apie tai, kaip tai paveiks įstatymų laužytoją ir kaip tai paveiks kitus, *galimus* (ateities) įstatymų laužytojus. Tačiau Nussbaum atkreipia dėmesį, kad tai nėra *teisinga*. Juk savo vaiką nuo smurto ginanti mama ir apgalvotą žmogžudystę sumanęs asmuo nėra tapatu. *Intencija ir emocija* vertinant nusikaltimą turi svarbų vaidmenį.

Tačiau net ne tai svarbiausia. Nussbaum akcentuoja, kad utilitaristams (šiuo atveju ji kalba apie John'ą Stuart'ą Mill'į) atmetus nusikaltusiųjų emocijas taikant bausmes, lieka neatsakytas esmingiausias *pačios bausmės kaip tokios* klausimas. Ji teigia, kad patys įstatymai kuriami remiantis emocijomis. Anot jos, bendra žmonių mirties *baimė* yra vienas iš dalykų, dėl ko egzistuoja įstatymai saugantys gyvybę. Galima teigti, kad žmogus iš pradžių suvokęs, kad yra toks daktas kaip mirtis, jos išsigąsta, tada supranta gyvenimo svarbą ir tik tada kuria įstatymus. Tai pirmiausia ateina iš baimės ir suvokimo, o ne kokio nors naudos ir kaštų paskaičiavimo ar neteisingumo kaip tokio.

Vadinasi, kuriant įstatymus atsižvelgiama į žmonių emocijas ir jausenas. Bandant atsakyti į klausimą, ar tikrai mirties baimė yra esminga kuriant gyvybę saugančius įstatymus, atsakyti *taip* būtų visai nesunku. Įstatymai pirmiausia saugo *žmonių* gyvybes, ne kokių nors galvijų, kiaulių ar visų kitų skerdimui ruošiamų gyvybės formų. Būtent *žmonių*, nes žmonės bijo *savo* mirties, tačiau daugelis nejaučia baimės, kad mirs kitas, juolab, į jį nepanašus. Apie tai, kad dvidešimto amžiaus pabaigoje Vakarų šalyse atsiranda įstatymai saugantys *orią gyvūno mirtį*

⁵⁰ Nussbaum (2004:8)

neverta ir kalbėti, kadangi pritaikius tokius pačius principus įstatymams, kurie liečią žmonių gyvybes – daugelis, neabejotinai, pasibaisėtų.

Taigi, Nussbaum sako, kad emocijos yra absoliučiai ir visiškai neatsiejamas faktorius kuriant įstatymus ir taikant bausmes. Ir kuriant tuos įstatymus bei taikant bausmes, ne visada žmonės suvokia savo emocijų ir jausenų indėlį.

Taip pat autorė atkreipia dėmesį, kad visų emocijų nurašymas iracionalumui nėra visai tikslu. Pavyzdžiui, jausti baimę plaukiant gilyn į ežerą normalu - juk gali sutraukti mėšlungis ir tada atsiranda tikimybė paskęsti. Taip pat visiškai normalu jausti didžiulį liūdesį praradus ką nors svarbaus. Nieko keisto ir šlykštėtis bei nenorėti prisiliesti prie kokių nors išmatų - juk taip galima ir užsikrėsti. Todėl autorė sako, kad iš tiesų, dažniausiu atveju, emocijos yra stipriai susijusios su žmonių gebėjimu mąstyti. Būna ir tokių atvejų, kai labai sunku atskirti kas ateina pirmiau. Galų gale, jeigu įsivaizduojame ką nors gyvo, kas neturi minčių (autorė šiuosyk pasirenka moliuskus ir vėžiagyvius; aš tuo metu siūlau apmąstyti medūzą, kuri neturi jokių smegenų ir tai net akivaizdžiai matoma), toks gyvis negali jausti nei gėdos, nei pasišlykštėjimo, nei džiaugsmo, nei baimės, nei gedulio. Vadinasi, emocijos yra susijusios su žmonių (o tam tikrais atvejais ir kitų gyvūnų) gebėjimu mąstyti.

Nussbaum taip pat rašo, kad tam tikros emocijos tiesiog *reikalauja* apmąstymo ir to jokiais būdais negalima sieti su neracionalumu. Pavyzdžiui, jei mama sužino, kad jos vaiką kas nors išprievartavo - tai jos keršto troškimas ir tvirkintojo užpuolimas nėra tiesiog impulsas - ji suvokia, kokią nepataisomą žalą jos vaikas patyrė ir kaip tam vaikui yra sunku. Ir čia esti visa minčių eiga.

Iš to kas parašyta, akivaizdu, kad emocijų nuo proto ir *vice versa* atsieti neįmanoma. Tiesiog nagrinėjant jų santykį su teise ir politika verta apžvelgti kaip jos atsiranda, jų struktūrą, kokia koreliacija tarp paprasto impulso ir minties, kas vienas emocijas daro racionaliomis, o kitas ne.

Teisės ir moralės santykis

Įstatymai ir moralė iš dalies persidengia. Įstatymai *gali* būti grindžiami visuomenės moraliniais principais. Jų panašumas toks, kad jie abu reguliuoja žmogaus elgesį. Pavyzdžiui, neskriausti kito – tokia pati nuostata galioja tiek moraliniame lygmenyje (dažniausiai), tiek ir kito skriaudimas teisėje yra reglamentuotas kaip dalykas, ko negalima daryti, pavyzdžiui, mušti kito, amputuoti rankų ar kojų (nebent tai daro medikas dėl labai svarbių priežasčių). Tiesiog nekelti kitam žalos; juk esama ir posakio „nedaryk kitam to, ko nenori, kad tau darytų.“

Tačiau svarbu pabrėžti, kad įstatymai ir teisė nėra tapatu, jie tik turi *panašumą*. Visgi, dalis mąstytojų mano, kad tam, jog įstatymai būtų veiksmingi, jie privalo *atspindėti* žmonių moralinius įsitikinimus. Pavyzdžiui, jau minėtas Devlin'as rašė:

„Kiekvienas iš mūsų turi idėjų apie tai, kas yra gėris, o kas blogis; šios idėjos negali būti atskirtos nuo visuomenės, kurioje gyvename. Jei vyrai ir moterys bandys sukurti visuomenę, kurioje nėra esminio susitarimo dėl gėrio ir blogio, visuomenė žlugs; <..> Nes visuomenės niekas fiziškai nelaiko; ją laiko nematomi bendros minties saitai. Jei sukibimas būtų per daug sušvelnintas, nariai atitrūktų. Bendra moralė yra saitų dalis. Žmonija, kuriai reikia visuomenės, turi sumokėti savo kainą.“⁵¹
(vert.aut.)

Mintį, jog įstatymai turi atspindėti bendrą žmonių moralę idant jie būtų veiksmingi, viena vertus visai nesunku pagrįsti. Galima tik įsivaizduoti, kodėl tokia teisė, kokia veikia Saudo Arabijoje, neveiktų Lietuvoje ir atvirkščiai. Taip pat svarbu pabrėžti, jog nors moralė *nėra* tapatu įstatymui, tačiau be jos įstatymai (jų atsiradimas) nėra įmanomi.

Teisėjas privalo remtis įstatymu, o ne savo moralinėmis nuostatomis, tačiau patys įstatymai yra *sukurti*. Ex nihilo nihil fit. Pavyzdžiui, įstatymai draudžiantys incestą Anglijoje ir Škotijoje kilo iš krikščionybės, iš Biblijos, jie remiasi ne kuo kitu, o krikščioniška morale.⁵²

Visgi, moralės sampratų akivaizdžiai yra daugybė. Platonas, kalbėdamas Sokrato vardu, teigia, kad moralę sudaro ἀρετή⁵³ ir εὐδαιμονία⁵⁴. Pirmasis - kaip bet kokios rūšies puikumas (gerumas), o antrasis - kaip laimė arba gerovė bendrąją, visa apimančią prasme. Siekdamas šių dviejų ir jų pasiekęs gali vadintis moraliu. Tuo metu Aristotelis viską kiek susiaurino ir sakė, kad moralė - tai visokiausių įvairių dorybių mišinys.

⁵¹ *Each one of us has ideas about what is good and what is evil; they cannot be kept private from the society in which we live. If men and women try to create a society in which there is no fundamental agreement about good and evil they will fail <..> For society is not something that is kept together physically; it is held by the invisible bonds of common thought. If the bonds were too far relaxed the members would drift apart. A common morality is part of the bondage. The bondage is part of the price of society; and mankind, which needs society, must pay its price.*

Devlin (1965:138)

⁵² Bell (1993:126)

⁵³ puikumas, gerumas.

⁵⁴ gerovė, laimė.

Apskritai, kalbėti apie moralę kaip apie tai, kas tai yra kaip daiktas, labai sudėtinga, nes kiekviename laikotarpyje, kiekviename judėjime, pas daugelį filosofų galima rasti labai skirtingų apibrėžimų ir pozicijų. Pavyzdžiui, XVIII amžiaus škotų filosofas David Hume'as rašė, kad priešingai, nei kalbėjo ankstesni filosofai, toks jų supratimas apie moralę nėra visai teisingas. Tai, ką jie laikė moralumu, reikalavo pirmiausia gebėjimo protauti. Tačiau Hume'as sako, kad tai yra per didelė pastanga ir dažniausiai tam tikras moralines normas žmogus įsiveda ne protaudamas, o paprasčiausiai jausdamas: baimę, skausmą, malonumą, pasišlykštėjimą ir t.t. Vienas pagrindinių argumentų - kad valia (kaip protas) tik labai retais atvejais gali pasipriešinti aistroms. Hume'as rašo:

„<...> vien protavimas niekaip negali būti jokios valios veiksmo motyvas <...> jis negali priešintis valiai, nukreipiančiai aistrą.“⁵⁵

Ir dar priduria:

„Protavimas yra ir turi būti tik aistrų vergas ir negali pretenduoti į jokiais kitas pareigas išskyrus tarnybą ir paklusnumą joms.“⁵⁶

Hume'as sako, kad moralė kaip daiktas tėra aistrų kratinys. Anot filosofo, žmonės savanaudiški, nėra labai jau gausiai apdovanoti kilnumu, be to, turi daugybę gamtinių poreikių, kuriuos reikia nuolatos tenkinti, bet ne visada juos patenkinti lengva. Todėl jis sako:

„Tad tik rūpestis savo pačių ir viešaisiais interesais privertė mus nustatyti teisingumo įstatymus; ir nieko nėra tikresnio už tai, kad šį rūpestį mums sukėlė ne koks nors idėjų santykis, bet mūsų įspūdžiai ir jausmai, be kurių joks gamtos daiktas mums visiškai nerūpėtų ir niekada nė trupučio mūsų nejaudintų. Tad teisingumo jausmas paremtas ne mūsų idėjomis, bet įspūdžiais.“⁵⁷

Anot Hume'o, moralė paprasčiausiai kyla iš sentimentų, jausmų. Tai nėra proto išdava. Jo teigimu, protas yra tik aistrų vergas. Pasak filosofo, dalis vadinamųjų dorybių iš esmės yra dirbtinės, pavyzdžiui, teisingumas. Jo teigimu, tai kas suprantama kaip teisinga, tėra žmonių susitarimas. Ir tas susitarimas, natūraliai, gali labai skirtis skirtinguose laikmečiuose, skirtingose kultūrose ir t.t. Taigi, iš esmės Hume'as sako - moralė tik jausmas. Joje nėra jokio protavimo.

⁵⁵ Hume (2007:307)

⁵⁶ Hume (2007:309)

⁵⁷ Hume (2007).

Tuo metu filosofas Baruchas (Benediktas de) Spinoza galima sakyti, kad sutiktų su Hume'u. Spinoza iš esmės atmeta tradicinę gėrio ir blogio idėją ir vietoj to teigia, kad šios sąvokos yra subjektyvios ir priklauso nuo individualių perspektyvų ir aplinkybių. Jis rašo, kad tai, kas yra įvardijama kaip gėris ar blogis, nėra nulemta jokių išorinių standartų ar kokio nors dieviško autoriteto, o paties žmogaus troškimų, jausenų ir emocijų.

Svarbu paminėti, kad Spinoza turi visiškai kitokią Dievo sampratą lyginant su abraomiškomis religijomis. O tai savaime lemia ir visiškai kitokią moralės sampratą. Pastaroji atribota nuo bet kokio dogmatizmo. Idant tą pavyktų suprasti, reikia trumpai aptarti filosofo Dievo suvokimą, o tada iš to išplaukiančią ir moralės idėją.

Spinozos *Dievas*, *Substancija* arba *Gamta* (galima naudoti visas šias sąvokas) nesukūrė žmogaus pagal savo portretą. Taip pat jo Dievas neturi antropomorfiškų (žmogiškų) savybių. Spinoza pabrėžia, kad tai ginčytų Dievo esmę – jo begalybę ir tobulumą. Nes, pasak Spinozos, Dievas susideda iš begalės atributų (dėl to yra begalinis), o tai visiškai priešingai teigiama abraomiškose religijose. Jose - visata yra baigtinė, nes jos kažkada nebuvo ir kažkas ją sukūrė. Čia iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad prieštaravimo nėra, tačiau darsyk svarbu pabrėžti, kad Dievas ir Gamta Spinozai yra tapatu. Iš to plaukia, jog, jeigu Dievas turi begalybę atributų ir jo esmė yra *egzistavimas*, Dievas (arba Gamta plačiąja prasme) yra viskas, kas egzistuoja ir, kadangi jis nėra kūrėjas, visata yra begalinis Dievo egzistavimas.

Taip pat, pasak Spinozos, Dievas neturi gėrio ar blogio suvokimo. Apskritai Dievui nebūdingas *suvokimas* – bent jau toks, apie kokį kalba žmogus. Dėl to Dievas neveikia nei pagal suvokimą, nei pagal kokį nors tikslą. Jeigu jis veiktų pagal tikslą, tai iš esmės neigtų Dievo esmę. Spinoza rašo:

*„Be to, šita doktrina naikina Dievo tobulumą: juk jei Dievas veikia turėdamas tikslą, tai jis būtinai siekia to, ko neturi“*⁵⁸

Šita idėja neigia tai, kad Dievas viską sukūrė žmogui ir dar iš geros valios, taip kaip rašoma šventraščiuose:

„Dievas palaimino juos tardamas: būkite vaisingi ir dauginkitės, pripildykite žemę ir valdykite ją! Viešpataukite ir jūros žuvims,

⁵⁸ Spinoza (2001:44)

ir padangių paukščiams, ir visiems žemėje judantiems gyvūnams!“⁵⁹

Taigi, Spinozos visai kitokia Dievo samprata naikina sąmoningo ir vardan gėrio veikiančio Dievo vaizdinį, o tai savaime kelia pavojų visai krikščioniškai (ar judėjiškai, ar islamo) moralei. Nebesvarbu nei kas, nei kaip ką garbina, nebėra kažkokių „tikslų“, nebėra ir taisyklių (pavyzdžiui dietų ar seksualumo sferose).

Pasak filosofo, Dievas nesivadovauja kažkokiomis žmogiškomis kokybėmis, o ir Gamtoje neegzistuoja kažkoks etinis laukas. Anot Spinozos, žmonių supratimas apie tai, kas yra *gerai* ar *blogai*, tėra tik emocijų kratinys. Net ir tie dalykai ką žmogus supranta kaip blogį, taip supranta tik todėl, kad *nepatinka* arba *nemalonu*. Tai *vertinimo* kategorija, o ne *tiesos*.

„<..>jie įsitikinę, kad visi daiktai sukurti jiems, ir kurio nors daikto prigimtį vadina gera arba bloga, sveika arba supuvusia ir sugedusia priklausomai nuo to, kiek tas daiktas juos paveikia.“⁶⁰

Jis taip pat sako, kad religija negali sukurti moralės, ji kuria tik paklusnumą:

„Mozė nesiekė įtikinti judėjų argumentais, verčiau jis įpareigojo juos sutartimi, priesaikomis ir pagalba, o tuomet grasindamas bausmėmis ir apdovanojimais tramdė liaudį paklusti įstatymams. Visi šie metodai yra skirti ne mokslui, o ugdyti paklusnumą.“⁶¹

Galima sakyti, kad religijose Spinoza nemato kažkokios gėrio ar iš to plaukiančios moralės. Religija su visais savo šventraščiais ir mokytojais bei sielovadininkais Spinozai atlieka tik funkciją, moko paklusnumo ir pagal žmogaus gebėjimą protauti gali padėti jam *būti*, susivokti, sutarti su kitais, gal kito neskriausti – pačių elementariausių dalykų:

⁵⁹ Biblija (2020:5)

⁶⁰ Spinoza (2001:57)

⁶¹ Spinoza (2017:441)

„<..>paprastus žmones labiau džiugina pasakos, negirdėti dalykai ir netikėti įvykiai, o ne pati doktrina. Dėl šios priežasties jiems reikia ne tik Rašto istorijų, bet ir pastoriaus ar kito bažnyčios tarno, juos pamokančio pagal jų supratimo buikumą.“⁶²

Pasak Spinozos, dauguma žmonių iš esmės nėra protingi:

„<..>Man jau geriau, kad į šią knygą jie (tamsios minios -aut.past.) iš vis nekreiptų dėmesio, nei kad vargintųsi ją aiškinti, kaip ir viską yra įpratę, iškreiptai.“⁶³

Taip pat, jo teigimu, žmonės turi keistą, netikrą, antropocentrišką Dievo sampratą, pagal kurią formuoja ir savo suvokimus, kas yra gerai ir blogai, kas yra moralu, ko reikia bijoti ir t.t. Visgi, pasak Spinozos, tai, ką vienas supranta kaip gera ar bloga, kitam gali būti priešinga. Jo teigimu, kažkokio objektyvaus gėrio ar blogio nėra. Pasak filosofo, tiesiog kažkaip yra. O visa kita tėra vertinimai.

Tuo metu škotų moralės filosofas Francis Hutcheson'as rašė, kad žmogus visgi turi tam tikrą vidinį moralės jausmą, kuris iš esmės nurodo, ką daryti yra gera, ir ką daryti bloga. Ir būtent tą vidinį moralės jausmą jis bandė pagrįsti incesto amoralumu. Jo teigimu, jeigu moralė tebtų kažkas išmokstama ir išugdoma, į incestą žmonės nežiūrėtų taip pasibaisėję, gal gailėtų tų, kurie yra tokiuose santykiuose, bet tas požiūris ir gailėstis būtų panašus kaip, pavyzdžiui, į žmogų kuriam nepasisėkė, tarkime, kokį nors bankrutavusį prekybininką.⁶⁴

Bet kad ir iš kur toji moralė rastųsi, sunku nuneigti tai, kad ji gali duoti pradžią įstatymams. Moralė apima visuomenės standartus, principus, normas, kuriomis vadovaudamiesi žmonės gyvena ir kontroliuoja savo santykius su savimi pačiais bei su kitais. Ji apima tiek privatų, tiek viešą gyvenimus. Šiuo atveju, tiek moralė, tiek teisė turi bendrą vardiklį.

Pavyzdžiui, filosofas ir teisininkas Ronald'as Dworkin'as kritikuodamas teisinį pozityvizmą, kuris neigia teisės moralinę prigimtį, rašė visai priešingai ir sakė, kad iš esmės be moralės teisėje apsieiti neįmanoma. Jis teigė, kad žmonės su savo moraliniais įsitikinimais iš tiesų gali būti dažnai ir neteisūs, tačiau teisės prigimtis visgi yra dualistinė. Filosofas aprašė teisės

⁶² Spinoza (2017:203).

⁶³ Spinoza (2017:45).

⁶⁴ „Had we no moral Sense natural to us, we should only look upon Incest as hurtful to our selves, and shun it, and never hate other incestuous Persons, more than we do a broken Merchant; so that still this Abhorrence supposes a Sense of moral Good.“ Hutcheson (2004:145).

normatyvumo ir neišvengiamo vertybiškumo prieštaravimą vienas kitam. Pasak Dworkin'o, etinė laikysena yra neatsiejama nuo teisės. Pozityvistai bando eliminuoti bet kokias vertybines kategorijas teisėje ir vadovautis vien normomis. Tai grindžiama tuo, jog moraliniai įsitikinimai nėra mokslas, jie negali būti pamatuoti, paskaičiuoti, jie negali būti objektyvūs, jie neempiriški. Galų gale nėra kaip ir priversti žmonių laikytis kažkokios moralės, juolab, kad ji, kurios neįmanoma kaip nors objektyviai pagrįsti, gali labai skirtis tarp skirtingų žmonių. Tačiau, pasak Dworkin'o, vien normatyviškai aiškinti ir taikyti teisę neįmanoma, tam neužtenka teisės žinojimo ir logikos. Nes, kaip pabrėžia Dworkin'as, teisės esmė yra *teisingumas*. O tai jau visai kito tipo sąvoka pereinanti ir į metafizinį lygmenį. Bandydamas paaiškinti etinio lauko svarbą teisėje, jis remiasi sunkių bylų atvejais.

Dworkin'as rašo:

*“Teisinis pozityvizmas siūlo sunkiųjų bylų teoriją. Kai tam tikros bylos neapima aiški teisės norma, jau nustatyta kokios nors institucijos, tuomet, pagal šią teoriją, teisėjas turi „diskreciją“ spręsti bylą vienaip arba kitaip. Jo nuomonė surašoma tokia kalba, kuri iš pažiūros atrodo besiremianti prielaida, kad viena arba kita iš bylos šalių turi jau egzistuojančią (preexisting) teisę laimėti bylą, tačiau ši idėja tėra fikcija.”*⁶⁵

Dworkinas sako, kad išvengti įsitikinimų teisėje neįmanoma, nes teisėjas vienaip ar kitaip, tam tikrai atvejais turės priimti sprendimą pats, o jį priimdamas jis bet koku atveju remiasi savo įsitikinimu. Tam iliustruoti jis pasitelkia abortų pavyzdį:

“Įstatymų leidėjas balsuodamas už įstatymą, draudžiantį abortą, gali argumentuoti faktą, jog jo rinkėjai mano, kad abortas yra blogis. <..> Jis galėtų sakyti, kad vieno žmogaus nuomonė tokiais klausimais nėra vertesnė už kito, nes nė viena neturi jokio objektyvaus statuso, bet kadangi jau taip atsitiko, kad jis pats į abortą žiūri palankiai, abortą draudžiančius įstatymus jis laiko prieštaraujančiais konstitucijai. Šis teisėjas remiasi tiesiog faktą, jog jis laikosi tam tikros politinės pažiūros, kuri savaime

⁶⁵ Dworkin (2004:125)

yra pakankamas jo sprendimo pateisinimas. <..> Tarkime, dauguma jo kolegų arba prestižinio teisės žurnalo leidėjai, arba bendruomenės dauguma, balsuojanti kokiame nors referendume, laikosi priešingo požiūrio į abortą. Jis gali nuspręsti, kad jo pareiga yra paisyti jų nuomonės dėl to, ko reikalauja konstitucija, nepaisant to, kad jų pažiūra, jo nuomone, yra nepagrįsta. Tačiau tokiu atveju jis remiasi savo paties įsitikinimu, jog jo institucinė pareiga yra šiais klausimais paisyti kitų nuomonės, pagrįstumu. Kitaip tariant, tam tikru momentu jis vis tiek turi remtis savo paties sprendimu, kad apskritai galėtų priimti kokį nors sprendimą.”⁶⁶

Pasak autoriaus, teisėje dažnai vis tiek būna prieinama riba, kur nebeaišku kaip teisę reikėtų interpretuoti ir tada teisėjas gauna diskreciją kurti teisės normas ten, kur pati teisė nebėra pakankama. Tačiau problemos kyla tuomet, kai įstatymai kuriami neva remiantis tam tikra „visuotina morale“, kurią kartais labai sunku pagrįsti.

Jau anksčiau minėtas konservatyvios minties gynėjas, britų teisininkas ir filosofas Patrick’as Devlin’as vienoje savo paskaitoje sakė (kuri vėliau buvo ir užrašyta), kad teisė turi būti naudojama „siekiant suvienodinti“ visuomenę. Jo teigimu, visuomenė neapsieina be bendros netolerancijos, pasipiktinimo ir pasibjaurėjimo. Jai svarbu turėti bendras idėjas:

„Bet kokią visuomenę sudaro idėjų bendruomenė, ne tik politinės idėjos, bet ir idėjos apie tai, kaip jos nariai turėtų elgtis ir valdyti savo gyvenimą; šios pastarosios idėjos yra jos moralė.“⁶⁷(vert.aut.)

Svarbu paminėti ir kontekstą - Devlin’o paskaita buvo sakyta remiantis idėja, kad būti homoseksualiu yra amoralu ir tai negali būti *legalu*. Pasak Devlin’o, visuomenės pasiūlykštėjimas homoseksualais yra toks natūralus, kad tai iš dalies praktiškai *unifikuoja* bendruomenę. Anot Devlin’o, visuotinai pripažįstama, bendra moralė yra esminis bet kurios visuomenės elementas.

⁶⁶ Dworkin (2004:184)

⁶⁷ „What makes a society of any sort is community of ideas, not only political ideas but also ideas about the way its members should behave and govern their lives; these latter ideas are its morals.“ Devlin (1965:136)

Tačiau kitas filosofas ir teisininkas Herbert'as Lionel'is Adolphus Hart'as griežtai Devlin'ui prieštarauja. Po Devlino paskaitos Hart'as, kuris privačiai save įvardydavo kaip užslopintą homoseksualą, jautėsi priverstas pasisakyti per BBC radiją. Jo pagrindinė mintis yra tokia, jog teisė ir moralė yra trys atskiros sferos.⁶⁸

Pasak Hart'o, gali būti kažkokia privati moralumo ar amoralumo sfera, tačiau tai nėra įstatymų ir teisės reikalas. Ji remiasi John'o Stuart'o Mill'io mintimi jo esė „Apie laisvę“, kurioje teigiama, kad individuali laisvė negali būti varžoma, išskyrus tik tuos atvejus, kai pažeidžiamos kitų žmonių teisės, kai kitiems gali būti padaryta kokia nors žala.⁶⁹

Galbūt galima sakyti, kad šių dviejų mąstytojų vienas iš nesutarimo objektų yra ne tik skirtingas požiūris į tam tikrą viešą ir privačias sferas (asmeninė ir visuomeninė/bendra moralė), bet dar ir kalba. Juk tiek teisė, tiek moralė, kalba apie dalykus ne kokie jie *yra*, o kokie jie *turėtų būti*. Tačiau to turinys yra visiškai skirtingas. Pavyzdžiui, eiti per perėją degant raudonai šviesai yra eismo taisyklių pažeidimas, pagal teisę to daryti negalima, tačiau tai nėra moraliai nei blogai, nei gerai. Tai yra visai kitos kategorijos, ne moralės, klausimas. Ir tokių yra daugybė. Pavyzdžiui, galbūt tai, kad Devlin'ui atrodo negražu homoseksualūs klausimai, yra grožio, tikėjimo reikalas, galbūt papročių ir kažkokios matytos tvarkos, bet net ne moralės ir tikrai ne teisės klausimas. Tuo metu Hart'as tą ir bando teigti, kad galima į moralumą ar amoralumą įvilkti bet ką, tačiau tai neturėtų liesti teisės sferos. Tiesiog dalykai apie kuriuos kalba moralė ir teisė, kartais atrodo, kad persidengia savo turiniu ir savo prasmėmis, tačiau iš tiesų yra visai kitose kategorijose.

Susiduriant su panašiai konstruojama kalba ar problema, galima pasimesti naudojant sąvokas. Hart'as, priešingai nei jo mokinys Dworkin'as, pabrėžia, kad moralė tikrai gali daryti įtaką teisei, tačiau ji neturėtų būti tai, ant ko teisė yra statoma. Pasak Hart'o, įstatymai, draudžiantys, pavyzdžiui, žmogžudystę, neabejotinai yra įtakojami moralės, tačiau jie taip pat yra socialinės tvarkos dalis. O gera tvarka nėra lygu moralei. Taigi, pasak Hart'o, Devlin'as neteisis sakdamas, kad įstatymų tikslas turėtų būti moralei įgyvendinti ar išsaugoti.⁷⁰

Galima prisiminti dar ir Mandeville'io teiginį, kad moralė kaip mada - tą patį manė ir Hart'as. Jo teigimu, moralės principai dažnai vienas kitam prieštarauja, nors ir turi neblogus pagrindus. Pavyzdžiui eutanazijos, aborto klausimai ir t.t. Pozicijos *už* ir *prieš* turi daugybę argumentų,

⁶⁸ Hart (1969:15)

⁶⁹ „*That the only purpose for which power can be rightfully exercised over any member of a civilized community, against his will, is to prevent harm to others*“ Mill (1998:13).

⁷⁰ „<..> legal moralism is important as a form of general error. It is too often assumed, that if a law is not designed to protect one man from another its only rationale can be that it is designed to punish moral wickedness, or in Lord Devlin's words „to enforce a moral principle“. Hart (1969:34)

bet rasti vieno teisingo - neįmanoma. Todėl Hart'as siūlo būti tiesiog tolerantiškiems ir bandyti sugyventi su daugybe skirtingų *moralijų*, svarbu tik jų nemaišyti su teise.

Autorius pabrėžia, kad tai lengviausia įgyvendinti privačioje sferoje, ten - pasirinkimai asmeniniai. Dar kitaip tariant - įstatymas neturėtų primesti žmonėms gyvenimo būdo, juolab, jeigu kalbama apie privačius, niekam nekenkiančios ir niekieno teisių nepažeidžiančius veiksmus, pavyzdžiui, homoseksualius santykius, arba, šio darbo rėmuose - incestą. Pasak Hart'o, privati sfera nėra nei teisės, nei visuomenės reikalas. Jo teigimu, valstybė neturėtų kriminalizuoti *seksualinės moralės*. Tai yra privataus pobūdžio dalykas ir jis nekelia pavojaus visuomenės vientisumui.⁷¹ Čia svarbu pabrėžti, kad Hart'as kalba ne apie bet kokią privatumą kaip tokį, bet apie seksualinį. Ir į tai neįeina prievarta, nes dažniausiu atveju baudžiamasis kodeksas saugo žmogaus gyvybę ir sveikatą (tiek fizinę, tiek psichologinę). Hart'as kalba apie seksualinį elgesį, kuriame nėra niekas prievartaujamas ir kuris nekelia kitam žalos (nebent remiantis Devlin'o idėjomis kenkia visuotinai moralei, kurią jis remia krikščionybės dogmom). Hart'as pabrėžia, kad žmonės neapleis moralės ir geriau negalvos apie žmogžudystes, žiaurumą ir nesąžiningumą vien todėl, kad tam tikra privati seksualinė praktika, kuri jiems atrodo pasibjaurėtina (pavyzdžiui incestas ar homoseksualūs santykiai), nėra baudžiama įstatymų.

Iš dalies Hart'o idėjas galima matyti jau ir dabar dalyje šalių įgyvendinamas. Pavyzdžiui tas pats homoseksualumo klausimas - vakarų pasaulyje smarkiai per pastaruosius kelis dešimtmečius jis buvo persvarstytas. Tarkime, Tunise, Uzbekistane ar Zimbabvėje iki šiol dar nelegalu būti homoseksualiū.⁷² Tuo metu vakarų valstybėse homoseksualūs žmonės ne tik, kad nėra persekiojami (nekalbant apie pavienius neapykantos nusikaltimus), bet gali ir tuoktis, kartu įsivaikinti, gimdyti vaikus. Ir nors dar yra šalių, kuriose tos pačios lyties poroms susituokti negalima, tačiau, turbūt, sunku įsivaizduoti, kad praėjus dar keliems dešimtmečiams šis dalykas nebus išspręstas. Europos Žmogaus Teisių Teismas dar 1981 metais byloje *Dudgeon v. the United Kingdom* konstatavo, jog baudžiamasis persekiojimas dėl homoseksualių santykių privačioje erdvėje pažeidžia asmens teisę į privatų gyvenimą. Kodėl to nebūtų galima taikyti kraujomaišos atvejais, pabrėžtina - bendro sutarimo dėl seksualinių santykių - atvejais?

⁷¹ Hart (1969:22).

⁷² Nevyriausybinių organizacijų „Human Dignity Trust“ duomenys. Prieiga internetu: <https://www.humandignitytrust.org/lgbt-the-law/map-of-criminalisation/>

Viena vertus, panaikinti rasistinius įstatymus ar bausti už abortą laisvės atėmimo bausme, įteisinti homoseksualius santykius - visiems šiems dalykams prireikė laiko. Hart'as akcentuoja, kad teismai vykdo teisingumą (gal net būtų galima sakyti teisėtumą), tačiau teisingumas kaip toks yra *visuomenėje*. Jis teigė, kad teisinė sistema yra būtina, bet nepakankama sąlyga teisingumui pasiekti, o tikras teisingumas gali būti pasiektas tik tada, kai yra teisinga visuomenė, kurioje taisyklės ir institucijos, reguliuojančios žmonių elgesį, yra pačios teisingos. Taip pat pasak filosofo, kuriant įstatymus verta pažiūrėti kokią žalą jie daro. Praėjusio amžiaus viduryje, Britanijoje, buvo skaičiuojama, kad per metus atliekama apie 10-imt tūkstančių abortų. Jie buvo nelegalūs iki pat 1967 ir už juos grėsė laisvės atėmimas. Hart'as atkreipia dėmesį, kad abortai buvo daromi nelegaliai, moterims kildavo didžiulis pavojus, negana to, tos moterys, kurios turėjo pinigų, juos galėjo atlikti saugiai davusios kyšį, o neturtingos moterys smarkiai rizikavo. Tai, pasak mąstytojo, kuria ir tam tikrą nelegalią pramonę, kuri pelnosi iš kitų nelaimės. Be to Hart'as akcentuoja, kad nors pagal įstatymo raidę būtų buvę galima naubausti tas dešimtis tūkstančių moterų, realią bausmę gaudavo vos apie 50-imt moterų per metus. Taigi, įstatymas visuomenėje tapo nebeaktualus. Ji pasikeitė. Ji nebematė aborto kaip kažko tokio, už ką galima taikyti baudžiamąją atsakomybę. Taip išeina, kad teisinė sistema tuo klausimu buvo fiktyvi - norma, ilgai netaikyta, prarado savo galią.

Turbūt galima sakyti, kad remiantis tiek Spinoza, tiek kitais mąstytojais darosi aišku, kad moralė vaidina svarbų vaidmenį teisėje ir politikoje. Didžiausias klausimas kyla kaip suderinti tą dualumą tarp normatyvumo ir etinio lauko. Taip pat kaip išvengti prietaringumo. Pereinant prie incesto temos, galbūt galima, remiantis jau aprašytų mąstytojų idėjomis iš naujo apsvarstyti incestą kaip tokį? Jam taikomą baudžiamąją atsakomybę, moralinį lauką sprendžiant apie tai, ar turėtų būti taikomos bausmės kraujomaišos atveju? Visgi, remiantis jau išsakytomis idėjomis, šiame darbe darau prielaidą, kad kad įstatymai baudžiantys už incestą remiasi dogmomis, visuomenės nuotaikomis, o ne argumentais ir normatyvais. Dabar galima apžvelgti *kokie yra pagrindiniai argumentai drausti šiuos santykius*.

Argumentai prieš incestą

Nesunku išskirti pagrindinį argumentą prieš incestą; tiek rašant šį darbą ir ieškant informacijos internete ir knygoje, tiek kalbant apie šį darbą su įvairių sričių ir išsilavinimų žmonėmis, pagrindinis ir esminis dalykas, ką jie pirmiausia pasako - *apsigims vaikai*. Jeigu kuriamame

scenarijuje pora, kuri turi incestinius ryšius, yra tos pačios lyties arba naudoja kontraceptines priemones, arba tiesiog yra nevaisingi, arba per seni - kitas argumentas - *šlykštu*.

Tačiau literatūroje ar rimtesnių pokalbių metu galima rasti daugiau argumentų prieš incestą. Nuo religinių, iki šeimos apsaugojimo. Dažniausiai literatūroje pasitaiko trys: vaikų su negalia, išnaudojimo ir šeimos instituto išsaugojimo. Tačiau teisės profesorė Vera Bergelson viso išskiria *penkis*, kuriuos galima plačiau apžvelgti ir pakomentuoti:

Religinis argumentas

Sekuliarioje visuomenėje ne toks gajus, tačiau dažnai naudojamas siekiant pabrėžti „kraujomaišos tabu universalumą“. Religinis argumentas parodo, kad kraujomaiša kaip tabu yra daugumoje visuomenių nuo pačių primityviausių iki modernių.

Biblijoje, Kunigų knygoje rašoma:

“Nė vienas jūsų nesueis su artima giminaite atidengti nuogumo <..> neatidengsi nuogumo savo sesers, tavo tėvo dukters ar tavo motinos dukters, ar ji būtų gimusi šeimoje ar kitur <..>”⁷³

Taip pat priduriama “nesugulsi su vyriškiu tarsi su moterimi; tai *pasibjaurėtina*”.⁷⁴

Čia akivaizdi nuoroda į tai, apie ką kalbama ir darbo pradžioje – kad ne kas kita, o *pasišlykštėjimas* formuoja įsitikinimus, dogmas ir moralines nuostatas.

Visgi, incestą draudžiantys įsakai Biblijoje gana hipokritiški, nes incesto atvejų čia rasti labai nesunku. Pavyzdžiui, pradžios knygoje rašoma apie Sodomos ir Gomoros sunaikinimą. Abraomo sūnėnas Lotas po sunaikinimo apsigyveno kalnuose su dviem dukterimis. Jos siekdamos išsaugoti šeimos liniją sumanė susilaukti vaikų su tėvu. Jos prigrindė Lotą ir miegojo su juo, kiekviena pagimdė po sūnų. Nors pasakojime jų poelgiai netoleruojami, jie taip pat aiškiai nesmerkiami, o tai leidžia manyti, kad tekste vaizduojama senovės visuomenė galėjo turėti švelnesnę požiūrį į kraujomaišą.

Taip pat jau kitoje pastraipoje galima rasti ir Abraomo istoriją apie tai, kaip jis vedė savo sesę iš tėvo pusės. Tai pateikiama kaip faktas – nėra jokio moralinio vertinimo.

Apskritai incesto klausimas, pavyzdžiui Anglijoje, iki pat XX amžiaus buvo išskirtinai tvarkomas bažnyčios. Įstatymai draudžiantys incestą, kurie egzistuoja *dabar* Anglijoje, buvo

⁷³ Biblija (2020:125)

⁷⁴ *ibid.*

įgyvendinti 1908 metais, o Škotijoje 1986 metais. Pats incestas, pavyzdžiui, Škotijoje buvo draudžiamas jau 1567, tačiau jo teisinis pagrindimas buvo tiesioginė nuoroda į Kunigų knygą Biblijoje.⁷⁵ Atnaujinti įstatymą reikėjo iš esmės todėl, kad tuo metu kai buvo kuriamas šis įstatymas, naudotasi gana sena Biblijos versija (XVI a.), o taikant bausmes jau moderniuose laikuose kilo daug nesklandumų dėl kalbos - buvo ne iki galo aišku, kas ir su kuo gali užsiimti lytiniais santykiais.⁷⁶

Tuo metu Berkelson atkreipia dėmesį, kad religijos įtaka įstatymams ir dabar egzistuoja. Pavyzdžiui, Amerikoje Rod Ailando valstijoje incesto klausimas buvo apspręstas būtent religija, nes statute buvo nurodoma, jog visuotinis *pasišlykštėjimas* incestu, kuris yra grįstas žmonių religiniais įsitikinimais, yra pakankamas pagrindas už tokį elgesį skirti tam tikras sankcijas (galima atkreipti dėmesį, kad poziciją panaši į Devlin'o). Autorė pabrėžia, kad pati valstija yra sekuliari, todėl vien jau tai, kad į teisę apskritai įtraukiama bažnyčia yra neteisėta.

⁷⁷Įstatymai negali būti priimami remiantis religiniais žmonių įsitikinimais. Teisė, visgi, nėra tikėjimo klausimas. Turbūt tą supratę įstatymų leidėjai 1989 metais incestą dekriminalizavo.

⁷⁸Šioje valstijoje negalimos tik santuokos tarp artimų šeimos narių, tačiau nuo 16 metų, jeigu žmonės tą daro savanoriškai, lytiniai santykiai tarp šeimos narių yra leidžiami.

Be to, autorė atkreipia dėmesį, kad iki 1989, kai incestas buvo dekriminalizuotas toje pačioje Rod Ailando valstijoje, į incestą žydų bendruomenėje buvo žiūrima dar kitaip - dėl religijos žydai nebuvo baudžiami, jeigu norėjo santuoką sudaryti dėdė ir dukterėčia ar teta ir sūnėnas. Tai tik įdomi detalė parodanti, kaip teisė neveikia ir daro išimtis remiantis tikėjimo klausimais.

Palikuonių su negalia argumentas

Tai vienas populiariausių, dažniausiai pasitaikančių argumentų, kurio esmė, jog artimiems giminaičiams susilaukiant palikuonių didėja apsigimimų tikimybė. Kadangi visi žmonės yra bent kelių recesyvinių (nedominuojančių) vieną ar kitą ligą lemiančių genų turėtojai tai, giminaičiams gimdant bendrus vaikus, didėja tikimybė, kad vaikas gaus du tokius pat genus ir pasireikš kokia nors reta ir sunki liga.

⁷⁵ Bell (1993:127)

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ Bergelson (2013:4)

⁷⁸ Duomenys internete: <http://webserver.rilin.state.ri.us/Statutes/title15/15-1/15-1-2.HTM>

Visgi, šiame argumente trūkumų daugybė. Pirma - didesnė rizika vaikus su negalia pagimdyti kyla ir vyresnėms nei 35-erių metų moterims, taip pat žmonėms, kurie patys turi negalią arba jų šeimoje yra paveldimų ligų. Tačiau tokios sąjungos nėra draudžiamos.

Žinoma, galima turbūt sakyti, kad jeigu įmanoma rizikos išvengti, jos *reikėtų* išvengti. Bet argumentas taip pat labai silpnas - gimdyti neturėtų vyresnės moterys ir visi norintys susilaukti palikuonių turėtų būtinai darytis visus įmanomus genetinius tyrimus. Bet taip nevyksta.

Be to, esama daugybė šalių, kur abortas draudžiamas. Tokiu atveju, net jei žmonės žino, kad vaikas gims su negalia - dėl to nieko negali padaryti.⁷⁹ Taip pat yra daugybė šalių, tarp jų ir Lietuva, kuriose aborto galimybė yra, tačiau dalis žmonių, net ir sužinoję, kad jų būsimas vaikas turės negalią, apsisprendžia gimdyti. Ir jie dėl to, kad renkasi gimdyti žmogų su negalia nesusilaukia jokios atsakomybės. Jų įstatymai nebaudžia už tai, kad pagimdė vaiką su kokiu nors sindromu, paralyžiumi ir t.t.⁸⁰

Galų gale, jeigu dabar būtų bandoma įstatymu drausti kurtiems, akliems ar hipofizinį nanizmą (mažaūgiškumą, dar kitaip vadinamą dvarfizmą) turintiems žmonėms tuoktis ar susilaukti vaikų, ar tokia valstybė nebūtų apkaltinta eugenikos propagavimu?

Antras ir *svarbiausias* dalykas - įstatymai draudžiantys incestą numato baudas ne už vaikų susilaukimą, o už *seksualinius santykius*.⁸¹

Kaip pavyzdį galima pasitelkti Jungtines Valstijas, kuriose praktiškai visur incestas yra kriminalizuotas ir apžvelgti dalies valstijų bausmes:

Alabama: nelegalu turėti lytinių santykiu su šeimos nariais, taip pat įvaikintas, patėviais ir pamotėmis (kol šeimoje egzistuoja santuoka), taip pat su pusiau sesėmis ir pusiau broliais. Draudžiama santuoka ir lytniai santykiai. Už tokius veiksmus skiriama nuo vienerių iki dešimties metų kalėjimo bausmė, taip pat bauda iki 15 000 dolerių.⁸²

Aidahas: draudžiami lytiniai santykiai tarp asmenų, kurie susieti tokiais giminystės ryšiais, kad santuokos tampa nelegalios. Už tai baudžiama laisvės atėmimo bausme, kuri gali siekti ir iki gyvos galvos.⁸³

Džordžija: draudžiami lytiniai santykiai tarp tėvų ir vaikų arba įvaikių, *viso kraujo* arba *pusės kraujo* brolių ir seserų, senelių ir anūkų, tetų ir sūnėnų bei dėdžių ir dukterėčių. Už tai gresia laisvės atėmimas nuo 10 iki 30 metų.⁸⁴

⁷⁹ Bergelson (2013:8)

⁸⁰ Ibid.

⁸¹ Ibid.

⁸² prieiga internete: alisondb.legislature.state.al.us ; Section 13A-13-3

⁸³ prieiga internete: legislature.idaho.gov/statutesrules/idstat/Title18/T18CH66/SECT18-6602/

⁸⁴ prieiga internete: <https://law.justia.com/codes/georgia/2010/title-16/chapter-6/16-6-22>

Florida: draudžiami lytiniai santykiai tarp artimų giminaičių, brolių, sesių, dėdžių, tetų, sūnėnų ar dukterėčių. Šioje valstijoje, kitaip nei kitose, labai aiškiai apibrėžiama kokie konkrečiai lytiniai santykiai draudžiami – jie apibrėžiami kaip vyriško lyties organo įsiskverbimas į moterišką lytinį organą, nors ir nežymiai; spermos išsiliejimas nebūtinas.⁸⁵ Už tai gresia kalėjimo bausmė iki 5 metų (išskirtiniais atvejais ir iki 15) ir bauda iki 5000 dolerių.⁸⁶

Merilendas: į draudžiamų asmenų sąrašą įtraukti asmens senelis, tėvas, vaikas, brolis, anūkas, senelių sutuoktinis, sutuoktinio senelis, tėvo brolis ir sesuo, patėvis, sutuoktinio tėvas, sutuoktinio vaikas, vaiko sutuoktinis, anūko sutuoktinis, sutuoktinio anūkas ar brolio ir sesers vaikas. Tik čia svarbu paminėti, kad įstatyme užrašyta, jog draudžiami ne šiaip lytiniai santykiai, o būtent vaginalinė penetracija. Už tai numatoma bauda ir kalėjimo bausmė iki 10 metų.⁸⁷

Nebraska: draudžiami lytiniai santykiai tarp tėvų ir vaikų, senelių ir anūkų, tarp brolių ir seserų, tarp dėdžių ir dukterėčių, tetų ir sūnėnų. Taikytina ir vaikams gimusiems nesantuokoje arba bet kuriam asmeniui, kuris atlieka seksualinius veiksmus su įvaikiu. Už tai gresia kalėjimo bausmė nuo vienerių iki 25 metų.⁸⁸

Niujorkas: draudžiami lytiniai santykiai tarp giminystės ryšiais susijusių asmenų, nesvarbu per santuoką ar ne; į tai įeina protėviai, palikuoniai, broliai ar seserys, nesvarbu viso ar pusės kraujo (iš kurios nors vienos tėvų pusės), dėdės, tetos, sūnėnai ar dukterėčios. Beje, nuo 2014 metų į draudimą nebeįtraukiami dėdžių ir dukterėčių, bei tetų ir sūnėnų santykiai, kurie yra „pusės kraujo“. Tokiems žmonėms galima ir tuoktis.⁸⁹ Tačiau už anksčiau minėtus draustinus veiksmus gresia kalėjimo bausmė nuo 10 iki 25 metų.⁹⁰

Tenesis: draudžiami lytiniai santykiai su tėvais, vaikais, seneliais, anūkais, dėdėm, tetom, sūnėnais, dukterėčiom, patėviais, itėviais, broliais ir sesėm, nesvarbu ar viso kraujo ar pusės. Už tai baudžiama nuo trijų iki penkiolikos metų kalėjimo bausme ir 10 000 dolerių bauda.⁹¹

⁸⁵ prieiga internete:

[.leg.state.fl.us/statutes/index.cfm?App_mode=Display_Statute&Search_String=&URL=0800-0899/0826/Sections/0826.04.html](http://leg.state.fl.us/statutes/index.cfm?App_mode=Display_Statute&Search_String=&URL=0800-0899/0826/Sections/0826.04.html)

⁸⁶ prieiga internete:

leg.state.fl.us/statutes/index.cfm?App_mode=Display_Statute&Search_String=&URL=0700-0799/0775/Sections/0775.083.html

⁸⁷ prieiga internete: mgaleg.maryland.gov/mgaweb/Laws/StatuteText?article=gfl§ion=2-202&enactments=false

⁸⁸ prieiga internete: casetext.com/statute/revised-statutes-of-nebraska/chapter-28-crimes-and-punishments/article-7-offenses-involving-the-family-relation/section-28-703-incest-penalty

⁸⁹ prieiga internete: courthousenews.com/half-blood-uncle-niece-couples-endorsed-in-ny/

⁹⁰ prieiga internete: nysenate.gov/legislation/laws/PEN/255.25

⁹¹ prieiga internete: codes.findlaw.com/tx/penal-code/penal-sect-25-02.html

Vašingtonas: draudžiami lytiniai santykiai tarp giminystės ryšiais susijusių žmonių, įskaitant tarp protėvių ir palikuonių, brolių ir sesių. Už tai gresia kalėjimo bausmė nuo 5 iki 10 metų, o bauda gali siekti iki 20 000 dolerių.⁹²

Viskonsinas: draudžiami lytiniai santykiai tarp tų giminaičių, kurių santuoką draudžia valstijos įstatymai. Už tai baudžiama iki 40 metų kalėjimu ir 100 000 dolerių bauda.⁹³

Ir visos šios bausmės yra už seksualinius santykius, nė viena jų nėra dėl galimai gimiančių neįgalių vaikų. Be to, kai kurių valstijų atveju incestas dar ir apibrėžiamas kaip *vaginalinė penetracija*, išskirtinai bausmės taikomos heteroseksualiems asmenims, kas palieka klausimą homoseksualių porų atžvilgiu. Ar incestas staiga tampa nebe toks blogas, jei jis vyksta tarp tos pačios lyties žmonių?

Branduolinės šeimos išsaugojimo argumentas

Branduolinė šeima (viename namų ūkyje su biologiniais vaikais gyvenanti santuokinė pora) yra pramoninei visuomenei būdinga žmonių gyvenimo forma. Ji mobili ir ekonomiškai nepriklausoma nuo giminystės ryšių; garantuoja tėvų ir vaikų santykinį saugumą. Ši institucija esą yra pagrindinis individo socializacijos lopšys. Neva kraujomaišos draudimas padeda išsaugoti branduolinę šeimą dviem būdais: pirma, jis užkerta kelią seksualinei konkurencijai ir pavydui šeimoje; antra, užtikrinant tinkamus pavyzdžius, jaunuoliai parengiami būsimai šeimai.⁹⁴

Tačiau argumentai silpni, nes pavydas ir nesutarimai šeimoje gimsta iš daugybės dalykų, ir labai įvairių: pavyzdžiui, kam geriau sekasi karjere, pinigų nepasidalijimas, darbų namuose nepasidalijimas, senos užslėptos nuoskaudos ir kt., kas iš esmės ardo šeimą.⁹⁵

Taip pat branduolinė šeima gali būti sukurta ir, pavyzdžiui, brolio ir sesės. Jie, jeigu yra suaugę, gali gyventi atskirai ir jeigu turi vaikų, juos atskirai ir auginti. Visiškai tradicinis branduolinės šeimos pavyzdys, kuris negali griauti pats savęs.

Arba jeigu įprastoje branduolinėje šeimoje, kurioje, pavyzdžiui yra mama, tėtis ir du broliai, netradicinius santykius puoselėja būtent tie du broliai - kaip tai griaua branduolinę šeimą? Gal jei brolis megztų santykį su mama ir dėl jo dėmesio turėtų konkuruoti su tėvu būtų kitokia situacija, bet tai irgi tik spekuliacijos reikalas.

⁹² prieiga internete: app.leg.wa.gov/RCW/default.aspx?cite=9A.64.020

⁹³ prieiga internete: wvlegislature.gov/wvcode/ChapterEntire.cfm?chap=61&art=8§ion=12

⁹⁴ Bergelson (2013:9)

⁹⁵ Ibid.

Be to, pati šeimos sąvoka ir kažkokių atitinkamų teisingų rolių sąvoka jau yra pakitusios - vis daugiau valstybių įteisina tos pačios lyties porų sąjungas, daugybė žmonių yra vieniši tėvai, dalyje ūkių gyvena kelios kartos, gali būti, kad dvi seserys auginą vieną vaiką (kažkurios iš jų) ir t.t. Taigi, pati branduolinė šeima gali būti labai netradicinė, o tokių šeimų tik daugėja.⁹⁶

Be to, nors branduolinė šeima kaip tokia, vakaruose ir yra viena populiariausių, ji nėra kažkoks gėris. Arba bent jau tą sudėtinga (o iš tiesų tai ir neįmanoma) moksliskai įrodyti. Moraliai - taip pat.

Taip pat svarbu atkreipti dėmesį, kad branduolinės šeimos išsaugojimo teorija suponuoja ir dar vieną dalyką - vaikų ir šeimos *būtinumą* kaip tokį, kaip kažkokį *moralinį gėrį* ir tai, ką reikia saugoti. Tačiau to nei moksliskai, nei moraliai įrodyti taip pat nėra įmanoma. Tai labiau tikėjimo ir pasirinktos perspektyvos klausimas.

Pavyzdžiui, antinatalistai teigtų, kad apskritai žmonės, norėdami būti moralūs ir sukelti mažiau kančios neturėtų daugintis ir kurti šeimas, o juolab tokios, kuri skatintų kitų šeimų atsiradimą. Filosofas David'as Benatar'as teigia, kad *atsiradimas* (žmogaus gimimas) visada yra didelė ir rimta žala. Jo teigimu, jeigu buvimas visada yra tik žala, vadinasi nėra jokios pareigos daugintis. Benatar'o visa idėja remiasi tuo, kad žmogus atsiradamas pasaulyje neišvengiamai patirs žalą, o buvimas pasaulyje niekada tos žalos neatsvers.⁹⁷

Pasak filosofo, kiekvieno žmogaus gyvenime yra kažkas blogo. Nėra nei vieno gyvenimo, kuris yra tik geras ir neneša kančios. Net jeigu pavyko išvengti lemties gimti neturtingoje šalyje, kaip milijardams kitų žmonių nepasisekė, ar pavyko išvengti kokios nors negalios, vis tiek kažkuriuo gyvenimo etapu žmogus susidurs su sveikatos problemomis, kurios gyvenimą apkartins. Gal tai bus ties paskutinėmis gyvenimo dienomis, tačiau tai *gali būti* baisios kančios. Jis teigia, kad galima susimąstyti apie žalą, kuri laukia bet kurio naujagimio – skausmas, nusivylimas, nerimas, sielvartas ir galiausiai mirtis. Neįmanoma nuspėti, kokia forma ir koku stiprumu šios žalos pasireikš bet jos neabejotinai bus.⁹⁸ Benatar'as atkreipia dėmesį, kad šios problemos neliečia tų, kurie neegzistuoja. Tik *egzistuojantys* gali patirti žalą. Ir filosofas sako, kad dauguma žmonių su tuo gali bandyti nesutikti ir sakyti, kad geri dalykai atsveria blogus, tačiau jis su tuo nesutinka ir teigia, kad yra gana *prasta* proporcija.

Jis išveda gana paprastą teoriją: jausti skausmą yra gerai, jausti malonumą yra gerai. Tačiau skausmo nebuvimas yra gerai, net jei tuo gėriu nesimėgaujama, o malonumo nebuvimas nėra blogai, nebent yra kas nors, kuriam šis nebuvimas yra nepriteklius. Dar kitais žodžiais: jis

⁹⁶ Bergelson (2013:10)

⁹⁷ Benatar (2006:61)

⁹⁸ Benatar (2006:29)

tvirtina, kad geriau neegzistuoti, nes nebūtis negali būti žala, o egzistavimą neišvengiamai lydi kančia. Todėl žmonės neturi jokios pareigos daugintis, nes tai nėra *gėris kaip toks*.

Tai šiuo atveju, branduolinės šeimos išsaugojimo argumentas iš esmės pasirodo esantis tikėjimo klausimu - jeigu *tikima*, kad žmonių dauginimasis yra gerai, *egzistuoti yra gerai*, tada būtų galima bandyti teigti, kad branduolinė šeima išsaugo šeimos institutą, kas tam tikrus žmones skatina daugintis, o tai savaime yra gerai. Tačiau galima remtis Benatar'u ir laikytis pozicijos, kad daugintis yra labiau blogai nei gerai, todėl šeimos instituto saugojimas neturi jokios prasmės. Arba galima remtis nebūtinai juo ir teigti, tai, kas aprašyta anksčiau: šeimos sąvoka yra pakitusi ir reikia saugoti ne kokį nors institutą, o tiesiog žmones, nesvarbu kokią šeimos *formą* jie renkasi.

Seksualinės prievartos prevencijos argumentas

Jis teigia, kad įstatymai kriminalizuojantys incestą reikalingi tam, kad būtų apsaugoti šeimoje esantys labiau pažeidžiami, išlaikomi ir kitaip savimi iki galo negalintys pasirūpinti, priklausomi nuo kitų asmenys. Pavyzdžiui, vaikai nuo tėvų.⁹⁹ Iš pirmos žvilgsnio akivaizdžiai geras tikslas, bet šiame kontekste tai ganėtinai silpnas argumentas. Tam, kad būtų apsaugoti labiau pažeidžiami žmonės nuo, pavyzdžiui, seksualinės prievartos, galima kurti (ir yra sukurti) įstatymus dėl seksualinės prievartos, dėl jėgos panaudojimo, dėl žalojimo, kėsimosi į sveikatą ir gyvybę ir t.t. Yra įstatymai ir atskirai saugantys nepilnamečius.¹⁰⁰ Tačiau, kaip jau aprašyta anksčiau, pavyzdžiui, Jungtinėse Valstijose įstatymai kriminalizuojantys incestą nekalba apie kokį nors amžių; jie taikomi bendrai visiems žmonėms, kurie užsiima incestiniais seksualiniais santykiais ir visai nesvarbu, tiems žmonėms yra 16 ir 60, ar 80 ir 88 metai. Kalbant apie suaugusius, lytinę brandą pasiekusius, bendru sutarimu lytiniais santykiais užsiiminėjančius žmonės - tokia santykyje niekas nėra išnaudojamas.

Amoralumo prevencijos argumentas.

Moralės įtvirtinimas baudžiamosiomis sankcijomis ilgą laiką buvo vertinamas kaip teisėta valstybės funkcija.¹⁰¹ Dalis moralistų sako (tarp jų ir minėtas Patrick'as Devlin'as), kad tai padeda išsaugoti pagarbą teisei ir apskritai visuomenei išlikti. Tačiau tai jau aptarta, todėl ties čia galima sustoti ir paklausti jau kelto esminio klausimo: kas yra moralė ir kurio filosofo

⁹⁹ Bergelson (2013:11)

¹⁰⁰ Ibid.

¹⁰¹ Ibid.

pasiūlytas moralės apibrėžimas artimiausias širdžiai? Būtent *širdžiai*, nes nėra tokio mato, kuriuo įmanoma išmatuoti moksliskai neišmatuojamus dalykus.

“Moral Dumbfounding”: arba iš kur gauti argumentų moralei pagrįsti

Dalis tyrinėtojų pastebi, kad žmonės norėdami pagrįsti savo *tikėjimą dėl ko nors*, ieško argumentų remdamiesi viskuo, kas įmanoma jų nuomonei pagrįsti. Ir nors tokia paieška yra fiktyvi, daug žmonių tą sėkmingai daro per daug nekvestionuodami savo intencijų. Bloga yra bloga, tiesiog todėl, kad taip yra - nes *aš tuo tikiu*. Šitą fenomeną apžvelgė mąstytojas ir psichologas Jonathan'as Haidt'as. Jis įvedė ir sąvoką “Moral Dumbfounding”, sakydamas, kad tas *moral dumbfounding*, kurio vertinio lietuvių kalboje nėra (galbūt tiksliausiai tai būtų *moralinis kietakaktiškumas*), atsiranda tada, kai žmonės užsispyrusiai laikosi moralinio vertinimo, nors negali pateikti absoliučiai jokios priežasties paremti savo įsitikinimams.¹⁰²

Haidt atliko keletą eksperimentų bandydamas parodyti, kad dažnu atveju žmonės neturi jokių argumentų savo pozicijai pagrįsti. Jis kartu su kolega naudojo penkis scenarijus, kuriuose žmonės turėjo priimti sprendimus ir įvertinti savo pasirinkimą arba nusistatymą (priklausomai, nuo eksperimento). Vienas iš jų skambėjo taip:

*“Julija ir Markas, kurie yra brolis ir sesuo, kartu keliauja atostogų į Prancūziją. Abu yra koledžo studentai. Vieną iš naktų jie apsistoja vieni namelyje netoli paplūdimio. Jie pagalvoja, kad būtų visai įdomu ir smagu pabandyti jiems pasimylėti. Blogiausiu atveju - tai būtų bent jau kažkas naujo, nauja patirtis. Julija naudoja kontracetines tabletes, bet Markas papildomai nusprendžia naudoti prezervatyvą - dėl visa ko. Jiems abiem tai patiko, tačiau jie susitaria to daugiau nebekartoti. Tą naktį jiedu laiko ypatinga paslaptimi, kuri abu juos suartino. Taigi ką apie tai galvojate? Ar buvo neteisinga/bloga jiems pasimylėti?”*¹⁰³

¹⁰² „Yet even when subjects recognized that their victim claims were bogus, they still refused to say that the act was OK. Instead, they kept searching for another victim. They said things like “I know it’s wrong, but I just can’t think of a reason why.” They seemed to be morally dumbfounded —rendered speechless by their inability to explain verbally what they knew intuitively“ Haidt (2012:42).

¹⁰³“Julie and Mark, who are sister and brother, are traveling together in France. They are both on summer vacation from college. One night they are staying alone in a cabin near the beach. They decide that it would be interesting and fun if they tried making love. At the very least it would be a new experience for each of them. Julie is already taking birth control pills, but Mark uses a condom too, just to be safe. They both enjoy it, but they decide not to do it again. They keep that night as a special secret between them, which makes them feel

Haidt teigia žinojęs, kad tokio tipo istorijos kelia pasišlykštėjimą, todėl visai nenustebo kai tik 20% žmonių nepasmerkė šios poros. Visgi, likusieji, kurie teigė, kad tai yra blogis, nesugebėjo pateikti jokio argumento. Tiksliau - šiuose *nekenksminguose* tabu scenarijuose žmonės sukūrė daug daugiau priežasčių kodėl tai yra bloga, negu bet kuriame kitame prieš tai eksperimente. Daugelis kaip argumentą pateikė vaikus - esą yra rizika susilaukti negalią turinčių vaikų (nors istorijoje pabrėžiama, kad naudojama kontracepcija). Kiti minėjo riziką pakenkti brolio ir sesers santykiams, nekreipdami dėmesio į tai, kad ši patirtis iš tikrųjų, kaip aprašyta - pagerino jų santykius. Kiti atkreipė dėmesį kokį tai poveikį turės tretiems asmenims, visiškai ignoruodami, kad tai jų slaptas susitarimas. Kai vienas argumentas buvo paneigtas, žmonės bandė ieškoti traukti kitą. Kai jų *amunicija* visiškai išseko, dauguma žmonių vis tiek laikėsi nuomonės, kad tai, ką padarė Julija ir Markas - yra rimta moralinė skriauda ir, aišku, blogis. Ir nors eksperimento vykdytojas vis įrodydavo, kad žmonių pateikiamos priežastys nėra svarios ir jas lengva paneigti, žmonės, kad ir kliūdami už savo pačių logikos, bandė rasti ką nors, kas pateisintų jų pasišlykštėjimą.

Haidt šią būseną ir vadina „*moral dumbfounding*“. Jo išvada tokia: intuityvūs moraliniai vertinimai ima viršų. Logika neįgali to įveikti.

Jis aprašo vieną iš eksperimento atsakymų (E - eksperimento vykdytojas, D - dalyvis):

PAVYZDYS

E: Ar buvo neteisinga Julijai ir Markui pasimylėti?

D: Taip, aš manau, kad šiuo atveju tai buvo neteisinga. Aš esu gana religingas ir tiesiog manau, kad kraujomaiša yra blogai. Bet aš nežinau.

E: Kas negerai su kraujomaiša?

D: Na, visa idėja. Bent jau kiek aš girdėjau - nors nežinau ar tai tiesa - jeigu mergina taptų nėščia, vaikai gali gimti išsigimę, dažniausiai juk tokiais atvejais.

E: Bet jie naudojosi kontracepcija - prezervatyvais ir kontraceptinėmis tabletėmis.

D: Ak taip, taip, jūs tai minėjote.

E: Taigi nėra jokių šansų, kad jie turės vaikų.

D: Na, manau, kad saugiausias seksas yra susilaikymas, bet hm... Aš nežinau, aš tiesiog manau, kad tai neteisinga. Nežinau, ko jūs klausėt?

even closer to each other. So what do you think about this? Was it wrong for them to have sex?" Haidt (2012:57)

E: Ar jiems mylėtis buvo neteisinga?

D: Taip, manau, kad neteisinga.

E: Na, aš bandau suprasti kodėl jūs manot, kad neteisinga.

D: Gerai, hm... Gerai... Pažiūrėkime, leiskite man apie tai pagalvoti. Kiek jiems buvo metų?

E: Jie studentai, maždaug dvidešimties.

D: [atrodo nusivylęs] Nežinau, aš tiesiog... tiesiog nesam taip auklėjami. Na, aš bent jau nebuvo. Manau, kad dauguma žmonių nėra [juokiasi]. Tiesiog manau, kad neturėtų – mano priešastis yra ta, hm... Nesame taip auklėjami, to nematome. Nemanau, kad tai priimta.. Tai kaip ir viskas.

E: Tai sakytumėte, kad viskas, prie ko nesame pratę, nesame auklėjami, yra blogai?

Pavyzdžiui, jei niekada nematytumėte moterų dirbančių kažkur kitur, o ne tiesiog būnančių namuose, ar sakytumėte, kad ir dirbančios moterys yra blogai?

D: Hm... na... o, Dieve. Tai sunku. Aš tikrai... tiesiog niekaip negalėčiau kitaip galvoti, bet tiesiog nežinau kaip – kaip parodyti, ką jaučiu. Tai beprotybė! ¹⁰⁴ (vert.aut.)

Ši interviu transkripcija tik viena iš daugelio. Jo teigimu, tai gerai iliustruoja tą *moral dumbfounding*. Anot Haidt, žmonės moralinius sprendimus priima ne protu (nes argumentuoti jiems šiuosyk visai nesisekė), o tik vadovaudamiesi *emocijomis*. Tai patvirtina ir Nussbaum iškeltą teoriją, kad iš esmės, labai daugeliu atvejų žmonės priimdami sprendimus remiasi jausmais, kad ir *pasišlykštėjimo* jausmu.

Įdomu ne tik tai, kad pasišlykštėjimas yra stipri ir sunkiai apmąstoma jausena, ir ne jausmo universalumas, o būtent tai, kaip šita emocija veikia per asociacijas. Kai, pavyzdžiui, kažkoks šlykštus daiktas paliečia švarų daiktą (tarkime išmatos - švarią lėkštę), toji švari lėkštė kaipmat tampa šlykšti, tačiau ne atvirkščiai. Per tokias asociacijas labai lengva įtikinti, kad tam tikri žmonių veiksmai, o gal ir visa kokia nors žmonių grupė (pavyzdžiui, homoseksualūs asmenys, arba žydai), yra šlykštūs ir užteršti, jie gali *sutepti* (pavyzdžiui, *tvarką ir bendrą moralę, status quo*), todėl jų reikėtų vengti, o tam tikrais atvejais – ir naikinti.

Du atvejai. Bausti negalima pasigailėti

Galima padaryti mintinį eksperimentą ir apmąstyti du *realius* atvejus:

¹⁰⁴ Haidt (2012:58).

1. Vokietija, 2002. Pora Susan ir Patrick'as brolis ir sesuo. Patrick'as septynerių metų buvo atiduotas įvaikinimui ir tik kai jam suėjo 23-eji atnaujino santykius su šeima. Mirė jo biologinė mama, tuomet, kaip jis sakė, santykiai su seserimi peraugo į kitą lygį. Jie įsimylėjo, susilaukė keturių vaikų, du iš jų turi nežymią negalią. Patrick'as po jų susilaukimo atliko vazektomiją.

2002 metais jis apkaltintas dėl incestinių santykių, už tai jis nuteistas lygtinai. Tačiau vėliau 2004 ir 2005 metais jis darsyk buvo teisiamas dėl incesto ir už tai tris metus atliko bausmę kalėjime. Tuo metu Susan nors irgi teisiama, bausmės išvengė. Teismas nurodė, kad ji turi nežymią negalią.

Patrick'as bandė ginčyti teismo nuosprendžius, teigdamas kad tokie teismo sprendimai pažeidžia jo teisę į asmeninį gyvenimą, ardo šeimą, o prokurorų argumentai dėl vaikų su negalia nėra pakankami, nes kiti žmonės, kurie gimdo vaikus su negalia, tačiau tarpusavy neturėdami giminystės ryšių - nėra baudžiami. Tačiau jam gintis nesisekė.

Galiausiai, 2008 metais jis padavė Vokietiją į Europos Žmogaus teisių teismą, 2012 metais teismas pralaimėtas. Nuosprendyje pažymima, kad Vokietija iš tiesų trukdė Patrick'o ir Susan'os asmeniniam gyvenimui, tačiau kadangi saugoma visuomenės dorovė ir moralė Vokietija turi teisę ginti savo įstatymus ir gali įsikišti.¹⁰⁵

2. Jungtinės Valstijos, Viskonsinas, 1997. Allan ir Pat pora. Taip pat jie - brolis ir sesuo. Allan'ui 45-eri, Pat 30-imt metų. Kaip ir praėjusioje istorijoje - jie kartu neaugo. Pora turi keturis vaikus, viena dukra turi raišos sutrikimą. Šiai porai teismas skyrė vieną griežčiausių bausmių - Allan'ui skirta aštuoneri metai kalėjimo, Pat penki. Kalėjimas - griežčiausio režimo. Anot teisėjo - tokia bausmė būtina, kad jie lytiškai nesantykiautų ateityje.¹⁰⁶

Dalis nevyriausybininkų kvestionavo tokią bausmę ir klausė ar ji pagrįsta; visgi nubausti du suaugę žmonės, kurie lytiškai santykiavo savo noru.

Keturi poros vaikai buvo atimti ir atiduoti įvaikinimui. Formaliai žiūrint - išardyta šeima ir sugriauti ar bent jau apgriauti mažiausiai 6 žmonių gyvenimai.

Abi istorijos gana panašios. O ir teismo sprendimai gana akivaizdžiai nurodo, kad remiamasi tam tikrais visuomenės moraliniais kodeksais; abejuose atvejuose buvo keltas vaikų apsigimimo klausimas. Bet, vėlgi, galima iškelti jau keltą klausimą ir darsyk paklausti: kodėl

¹⁰⁵ prieiga internete: <https://www.bbc.com/news/world-europe-17690997>

¹⁰⁶ prieiga internete: <https://caselaw.findlaw.com/us-7th-circuit/1247048.html>

tada nebaudžiami kiti gimdantys apsigimusius vaikus? Abejais atvejais nuteistieji teigė, kad jų teisė į privatumą yra pažeidžiama ir kad bausmės yra neteisėtos. Jeigu daroma prielaida, kad reikia laikytis tam tikrų visuomenės įsitikinimų, kad egzistuoja kažkoks neva bendras, vidinis moralės, gėrio ir blogio supratimas ir tuo iš dalies remiantis kuriami įstatymai, kaip tada vertinti juodaodžių segregaciją Jungtinėse Valstijose, kuri galiojo iki pat 1968?

Ar vergija ir segregacija buvo pateisinama vien todėl, kad tam tikru momentu dauguma Amerikos gyventojai tuo *tikėjo*? Ar homoseksualių santykių kriminalizavimas buvo pagrįstas? Ar Anglijos karalius Henris VIII įvesdamas mirties bausmes už homoseksualius santykius turėjo tam kokį nors protu grindžiamą argumentą? Ar protu grindžiamas argumentas gali būti Kunigų knygos ištrauka, kurioje rašoma “nesugulsi su vyriškiu tarsi su moterimi; tai *pasibjaurėtina*”.¹⁰⁷ Todėl klausimas kyla ir šiuose atvejuose - kiek juose galima rasti argumentų baudžiamajai bylai kelti? Viena vertus, galima remtis įstatymo raide, jeigu tokia yra, kita vertus, įstatymai kinta, o tam kartais užtenka ir vienos bylos, kuri išsprendžiama kitaip.

Gyvybinga materija

Čia galima sugrįžti darsyk prie moralės ir pabandyti ją nagrinėti ne tik įvedus Dievo, vidinio „aš“, prigimtinio proto, tradicijos ir panašias sąvokas, bet gerokai paprastesnius dalykus. Pavyzdžiui, daiktus. Remiantis politikos teoretike Jane Bennet ir jos „gyvybingos materijos“ idėja, rodosi, kad moralė neturi jokio turinio kaip tokio. Jokio realaus pagrindo ir ko nors esmingai nekintančio - kažko tokio, kas ją darytų tokios svarbos, jog ja remiantis būtų *galima reguliuoti* žmonių gyvenimus. Autorė teigia, kad kalbant apie moralę reikia atsižvelgti į tai, kokią įtaką jai daro ir negyvi objektai.¹⁰⁸

Šiuo atveju galima imti kaip pavyzdį kontraceptines tabletes ir prezervatyvus. Jų nebuvimas minėtą porą - Juliją ir Marką - leistų teisti lengviau. Esą, žiūrėkite, net jei tikimybė pagimdyti vaiką su negalia maža, ji *yra*. Tuo metu į istoriją įvedus minėtus daiktus - situacija pasikeičia kardinaliai. Staiga tai, kas potencialiai gali padaryti žalą kitam, žalos niekam nebedaro - net idėjiniame lygmenyje. Tai tampa tik dviejų žmonių reikalu. Tai neliečia jokio *galimo trečio*, tai neliečia visuomenės (tarkime, jei gimtų tas *trečias* su negalia ir jam reikėtų rūpybos, visuomeninių išteklių ir pan.).

Moralė, įvedus šiuo daiktus, atrodo, nebeturi *ant ko stovėti*. Ji nebetenka pagrindo, nebėra nieko, kuo būtų galima ją pagrįsti. Remiantis jau anksčiau išsakytais ir permąstytais

¹⁰⁷ Biblija (2020:125)

¹⁰⁸ „<..> we are also nonhuman and that things, too, are vital players in the world “ Bennet (2010:26)

argumentais dėl incesto, kad iš esmės vaikų su negalia klausimas yra neligitimus, net ir bandant jį vis tiek kažkaip kelti, įvedus į istoriją daiktus – visa dar pasikeičia. Autorė rašo, kad neįmanoma politikos suprasti tik per žmogiškąją prizmę, ji teigia, kad esama gerokai daugiau dalyvių norint suvokti *bet ką*. Žmogus nėra vienintelis *cause and effect* steigėjas. Visa turi gerokai daugiau dalyvaujančiųjų, negu mes esame įpratę mąstyti.¹⁰⁹

Šiuo atveju įvertinus daiktų poveikį situacijai, reikia iš naujo persvarstyti pačią moralės esmę. Kas ta moralė yra? Ar šiuo atveju kraujomaiša yra kažkas, ką būtų galima logiškai išartikuluoti esant blogiu? Kas yra tokio blogo, jeigu niekas nuo to nenukenčia? Ontologinis, neapčiuopiamas blogis? Koks blogis apskritai yra, kokio blogio esmė? Jeigu žala kitam, tada savanoriška kraujomaiša, o tiksliau lytiniai santykiai tarp giminystės ryšiais susietų žmonių nėra blogis.

Ir kas yra toji moralė - privatus ar viešas reikalas? Turbūt galima daryti išvadą, kad viešas, nes remiantis, o galbūt *prisedingiant ja*, kuriami įstatymai, vieša tvarka. Tačiau žvelgiant netobula žmogiška akimi per istoriją, tai, kas buvo laikytina anksčiau amoralu - šiandien nebėra taip vadinama. Pavyzdžiui, nėsčiosios pilvo demonstravimas ar sijonas aukščiau kelių. Primityvūs ir paprasti pavyzdžiai, tačiau iliustratyvūs.

Remiantis visu tuo, kas aprašyta anksčiau, galbūt galima daryti išvadą, kad moralė tiesiog yra *vienos jėgos pergalė prieš kitą*. Moraliniai normatyvai tėra sutartiniai, tam tikrame kontekste, laike ir dominuojančios politikos inicijuoti.

Teisė į privatumą ir privataus gyvenimo reguliavimas

Michel Foucault

Iš to, kas jau parašyta, atrodytų, kad teisės į privatų gyvenimą nė nereikia ginti - juk ji yra esminė ir neliečiama. Tai ką aš darau savo namuose su savimi niekam nekenkdamas yra niekeno, o tik mano paties asmeninis reikalas. Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje, 12 straipsnyje teigiama, kad:

¹⁰⁹ Bennett (2010) “while the smallest or simplest body or bit may indeed express a vital impetus, conatus, or clinamen, an actant never really acts alone. Its efficacy or agency always depends on the collaboration, cooperation, or interactive interference of many bodies and forces.”

“Niekas neturi patirti savavališko kišimosi į jo privatumą, šeimos gyvenimą, buitį ar susirašinėjimą arba kėsinimosi į jo garbę ir reputaciją. Kiekvienas turi teisę į įstatymo apsaugą nuo tokio kišimosi arba kėsinimosi.”

Iš esmės tokia teisė yra pasyvi ir priklauso, ne nuo asmens, kuris tokią teisę siekia išsaugoti, bet nuo kitų žmonių elgesio - jie turi nesikišti ir nesibrauti į kito žmogaus privatų gyvenimą. Tai nėra kažkokie mainai ar paslauga. Tai tiesiog susilaikymas nuo tam tikrų veiksmų. Europos Žmogaus Teisių Teismas yra pažymėjęs, kad privatus gyvenimas kaip toks apima ir seksualinę orientaciją bei lytinį gyvenimą.¹¹⁰ Teisė į privatumą yra svarbi ne tik asmenine, bet ir visuomenine prasmėmis. Tai užtikrina, kad žmogus gali laisvai pasirinkti, kaip jis nori gyventi ir bendrauti su kitais, ir kad jis yra apsaugotas nuo neteisėtų valdžios institucijų veiksmų. Pavyzdžiui, kišimosi ir baudimo.

Kaip pažymi Dr. Ilona Petraitytė pirmaisiais Lietuvos nepriklausomybės metais nacionalinės teisės nuostatos, reguliuojančios teisės į privataus gyvenimo apsaugą, nebuvo suformuluotos:

“Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo galiojimo laikotarpiu asmeninio gyvenimo apsaugai skirtas įstatymas nebuvo priimtas. Taigi, nacionalinės teisės nuostatos, reguliuojančios teisės į privatų gyvenimą apsaugą, pirmaisiais Lietuvos nepriklausomybės metais nebuvo suformuluotos, tačiau reikia paminėti, kad Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. kovo 12 d. nutarimu Nr. I-1136 buvo priimtas įsipareigojimas laikytis Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos bei prisijungta prie Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto. Šiuose tarptautiniuose dokumentuose yra garantuojama asmens teisė į privatų gyvenimą, todėl, prisėmus įsipareigojimus pagal šiuos dokumentus, Lietuvos gyventojams buvo pripažinta teisė į privatų gyvenimą.”¹¹¹

Tačiau, nors teisė į privatumą yra apsaugota daugelyje teisės aktų, ji gali būti apribota tam tikrais atvejais, pavyzdžiui, jeigu yra įrodymų, kad žmogus daro žalą kitiems ar yra grėsmė visuomenei. Tačiau kas yra toji grėsmė visuomenei?

¹¹⁰ Europos žmogaus teisių teismo 1983 m. vasario 24 d. sprendimas byloje 7525/76 Dudgeon v. UK.

¹¹¹ Petraitytė (2011:165).

Incesto atveju daugybėje šalių už tokius veiksmus galima sulaukti įkalinimo bausmės, tam tikrose vietovėse ir iki gyvenimo galo (galima prisiminti pavyzdžius iš Jungtinių Valstijų), o dar keliose šalyse, tokiose kaip Iranas ir mirties bausmės. Daugelis šalių, neturinčių įstatymų prieš kraujomaišą (tarp jų ir Lietuva) tiesiog draudžia seksualinį nepilnamečių išnaudojimą - tai reiškia, kad jei kraujomaišos atvejis fiksuojamas šeimoje su nepilnamečiu - tai laikoma paprasčiausia seksualine prievarta. Ir čia, atrodytų, logika nuosekli: nepilnametis asmuo už daug ką neatsako, yra dar nesubrendęs, priklausomas nuo kitų ir vyresnių žmonių gali būti išnaudojamas bei manipuliuojamas. Tačiau kodėl reikėtų bausti už incestą suaugusius, savanoriškai tokius santykius propaguojančius žmones? Ar tai nėra teisės į privatų gyvenimą pažeidimas?

Jeigu politiką suprantame Aristoteliškai, kaip tam tikrą viešų reikalų tvarkymą, tarsi į privatų gyvenimą neturi būti kišamasi. Tačiau kaip pastebi filosofas Michel'is Foucault, privatumas yra ir socialinis reiškinys. Tai yra ne tik teisė, bet ir socialinė norma, kuri formuojama ir reguliuojama *visuomenės*. Pagal Foucault, privatumo sąvoka atsirado tik XIX a. pabaigoje, kai visuomenė pradėjo rūpintis asmeniniu gyvenimu ir jo intymumu. Anksčiau privatumas nebuvo laikomas svarbiu dalyku, o asmeninis gyvenimas buvo beveik viešas reikalas. Tačiau su laiku privatumas tapo svarbesniu ir visuomenė pradėjo reikalauti, kad asmeninis gyvenimas būtų apsaugotas.

Filosofas taip pat teigė, kad valdžia priklauso ne kažkokiai vienai grupei ar kokiam nors individui, valdžia yra išsklaidyta ir veikia per įvairias institucijas ir socialinius ryšius. Vienas iš būdų, kuriuo toji galia veikia, yra privačių reikalų, ypač seksualumo, reguliavimas. Foucault rašo "*seksas tampa pagrindiniu taikiniu valdžiai*"¹¹².

Seksualumas jau nebėra natūralus ar privatus asmens laukas, o veikia socialinių ir kultūrinių diskursų produktas.¹¹³ Jis teigia, kad šimtmečius seksualumą reguliavo ir kontroliavo įvairios institucijos, tokios kaip bažnyčia, valstybė, net tam tikros srities medikai (galima kalbėti apie psichiatrų indėlį aiškinant ir bandant pažaboti seksualumą). Ir visos šios institucijos suformavo visuomenės požiūrį į seksualumą bei sukūrė normas ir lūkesčius.

Foucault taip pat teigė, kad seksualumo reguliavimas yra ne tik siekis kontroliuoti tam tikrą elgesį, bet tai yra ir tapatybės formavimas.¹¹⁴ Jis rašė, kad žmonių tapatybės nėra nekintančios

¹¹² Foucault (1999:112)

¹¹³ „But more important was the multiplication of discourses concerning sex in the field of exercise of power itself: an institutional incitement to speak about it, and to do so more and more; a determination on the part of the agencies of power to hear it spoken about, and to cause it to speak through explicit articulation and endlessly accumulated detail.“ Foucault (1978:18)

¹¹⁴ Foucault (1978:156).

ir įgimtos, o nuolat formuojamos ir konstruojamos per įvairias socialines ir kultūrinės praktikas. Todėl galima sakyti, kad iš esmės seksualumo reguliavimas yra būdas visuomenei kontroliuoti žmones ir formuoti jų tapatybę.

Pasak Foucault, iš esmės lytinių santykių reguliavimas iš galios perspektyvos - yra būtinas visuomenės stabilumui ir palaikymui, tačiau šis reguliavimas gali būti pernelyg griežtas ir neteisingas, kai jis remiasi neteisingais arba neetiškais principais.¹¹⁵ Reguluojant lytinę elgesį gali būti pasitelktos bausmės. Jei tam tikras seksualinis elgesys ar praktika yra laikomi priimtinais arba nepriimtinais, ir jei asmenys neatitinka kažkokių tam laikmečiui būdingų normų - jie gali būti išstumti arba nubausti. Bausmės gali būti fizinės, moralinės arba socialinės, ir jų tikslas yra sulaikyti ir kontroliuoti žmones, kurie neklauso visuomenės normų. Tokiu būdu palaikomos ir stiprinamos esamos galios struktūros.¹¹⁶

Svarbu akcentuoti kad bausmės gali turėti labai didžiulių neigiamų pasekmių¹¹⁷, o ypač tiems, kurie jau yra marginalizuoti arba kitaip diskriminuojami visuomenėje, pavyzdžiui, homoseksualūs žmonės. Iš esmės Foucault idėjos apie lytinių santykių ir bausmių santykį yra labai svarbios supratimui apie visuomenės struktūras ir kultūrą. Tam tikras įtvirtinimas per seksualinius santykius, kas yra "leistina ir gera" ir "nenormalu ir turi būti baudžiama" užtikrina heteronormatyvinę elgesį visuomenėje, kuris tam tikrai, dominuojančiai grupei žmonių labai svarbu.

Nesunku ir įsivaizduoti, jog didžiajai daliai žmonių smerkiant kokį nors elgesį, o jei dar jį ir pavyksta įsprausti į įstatymo rėmus, kita dalis žmonių yra uždominuojama ir turi paklusti esančiai tvarkai. Tai reiškia, kad kitokio elgesio žmonės bus lengviau persekiojami, turės daugiau baimių, bijos būti savimi, neis į viešą erdvę ir neskelbs savo idėjų, nes jos yra "nelegalios". Ir šią mintį labai lengva iliustruoti daugybe pavyzdžių - Irane viešai niekas nesibučiuoja, nes toks elgesys kertasi su ten esančiomis normomis, tame pačiame Irane tik dabar merginos protestuodamos nusiiminėja galvos apdangalus, už ką moralės policijos gali būti sulaikytos, o nesėkmingais atvejais ir užmuštos. Galios įtvirtinimas per, rodytusi, privačias žmogaus gyvenimo sferas iš esmės atlieka paralyžiuojantį vaidmenį.

Įstatymo normos efektyvumas

¹¹⁵ Foucault (1978:38).

¹¹⁶ Foucault (1978:84).

¹¹⁷ Foucault (1978:135).

Todėl grįžtant prie incesto ir privatumo - ką daryti incesto atvejais, kai tokiuose veiksmuose nėra prievartos ir iš esmės nėra pažeidžiamos kokios nors esminės žmogaus teisės?

2003 metais Jungtinėse Valstijose įvyko lūžis, byla vadinosi “Lawrence v. Texas”¹¹⁸. Joje Aukščiausiasis Teismas nusprendė, jog Teksaso anti-sodomy (anti-sodominiis) įstatymas, kriminalizavęs homoseksualumą, prieštarauja JAV Konstitucijai.

Pati šios bylos priešistorė gana įdomi: 1998 metais Hiustone John’as Geddes’as Lawrence’as savo bute buvo areštuotas kartu su Tyron’u Garner’iu. Pareigūnai vyrus užtiko užsiimant seksualiniais santykiais ir dėl tuo metu dar galiojusių anti-sodominių įstatymų vyrai buvo nubauti, jiems skirta piniginė bauda. Policiją į butą iškvietė buvęs Garnerio vaikinai, tvirtindamas, kad bute yra vyras su ginklu. Vėliau jis prisipažino, kad melavo ir kalėjime d41 to praleido 15 dienų.

Tačiau apie situaciją sužinoję *Lambda Legal*, o tai yra Amerikos pilietinių teisių organizacija, kuri daugiausia dėmesio skiria LGBTQIA+ žmonių teisėms, dėl iškeltos bylos kreipėsi į teismą, teigdami, kad Teksaso anti-sodominiai įstatymai prieštarauja konstitucijai. Ir teisme po keletos svarstymų buvo pripažinta, kad intymūs, abipusiu sutarimu atliekami lytiniai santykiai yra dalis laisvės, saugomos keturioliktoje JAV konstitucijos pataisoje.

Kitais žodžiais - tai, kad didžioji dalis visuomenės, kažkokią praktiką *laiko* amoralia, nėra pakankama priežastis už tai bausti. Remiantis keturioliktoją JAV konstitucijos pataisa būta bandymų teisinti ir incesto atvejus, įskaitant ir minėtą Allan’o ir Patt istoriją. Tačiau šie bandymai nebuvo sėkmingi. Galbūt todėl, kad išplėtus privatumo sąvoka ir atlaisvinus seksualinio elgesio galimybes, buvo prisibijoma kokių dar pasekmių tai gali atnešti. Nes, visgi, remiantis griežta logika, pakankamų, visiems suprantamų argumentų, kodėl incestas tarp suaugusių, abipusį sutarimą turinčių žmonių negali būti - nėra. Tai jau aptarta ir skyriuje „argumentai prieš incestą“.

Galų gale, jei konstitucija garantuoja teisę į privatą gyvenimą ir privatą seksualinį gyvenimą tarp suaugusių ir neprievartaujamų žmonių, koks yra skirtumas tarp homoseksualių santykių ir, pavyzdžiui, brolio ir brolio – homoseksualių ir incestinių santykių?

Galima įsivaizduoti identišką situaciją: seksu užsiiminėja 60 metų vyrai - jie negali susilaukti palikuonių, dauguma jų šeimos narių jau mirę, jie patys savo šeimos niekada nebuvo sukūrę ir gyvena jie tokioje valstybėje, kurioje nėra valstybinės religijos, o ir jie patys nėra tikintys. Kokie argumentai būtų norint pritaikyti jiems bausmę?

¹¹⁸ JAV byla: Lawrence v. Texas, 539 U.S. 558, 123 S. Ct. 2472 (2003). Internetinė nuoroda: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/539/558/>

Žiūrint iš pozityvistinės perspektyvos užtenka taikyti įstatymo raidę tokią, kokia yra ten, kur jie gali būti baudžiami. Pavyzdžiui, remiantis teisės filosofu Hans'u Kelsen'u - jo grynoji teisės teorija teigtų, kad anapus sistemos daugiau nieko nėra. Yra tik absoliutus tikėjimas ir pasitikėjimas sistema. Jo teorijoje tiek moralė, tiek politika lieka anapus. Yra tik grynoji teisė. Nėra jokio vidinio prieštaravimo sistemoje; yra galiojančios normos ir iš jų išvedamos visos kitos normos. Sistemos viduje niekas neužduoda sau klausimų - yra kažkokia *šventoji* norma. Bet ir vis tiek, šiuosyk darant mintinį eksperimentą apie 60 metų brolius, turbūt, remiantis konstitucija, jie taip pat neturėtų būti baudžiami kaip ir Lawrence v. Texas byloje.

Tačiau galima kelti dar vieną klausimą susijusį su incesto baudžiamumu. Tarkime, galima kalbėti apie JAV, kur visose valstijose, išskyrus dvi - Naujojo Džersio ir Rod Ailando - incestas yra baudžiamas. Baudos, kaip jau aptarta, svyruoja nuo piniginių iki ir įkalinimo bausmių (dažniausiai taikoma tiek piniginė bauda, tiek kalėjimo bausmė). Pati griežčiausia kalėjimo bausmė Nevadoje, Kentukyje, Montanoje, kur gali būti skirtas įkalinimas iki gyvos galvos. Pabrėžtina, kad kalbama ne apie kokią nors prievartą ar juolab vaikų žaginimą, kalbama apie suaugusių žmonių bendru sutarimu vystomus romantinius santykius.

Duomenų apie tai, kiek kasmet yra užregistruojama bylų, kuriose žmonės teisiami dėl incestinių santykių - nėra. O oficialiame JAV Teisingumo departamento puslapyje kalbama tik apie vaikų išnaudojimą.¹¹⁹ Rašoma, kad tokių atvejų, kai tėvas išnaudoja dukrą, galėtų būti apie 100 000. Tačiau visiškai nekalbama apie dėdžių ir sūnėnų santykius, ar sesių ir sesių, ar kitų kraujo ryšiais susietų žmonių asmeninius ir intymius santykius. Iš esmės minima prievarta, tačiau įstatymai saugantys nuo prievartos ir taip yra, kodėl tada ir toliau galioja *incestą* draudžiantys įstatymai?

Turbūt iš viso to, kas parašyta jau anksčiau galima teigti, jog dėl to, kad įstatymų leidėjams tai *atrodo* blogai. Atrodo *šlykštu*. Santykiuose kuriuose niekas nenukenčia ir niekas nepatiria prievartos nėra realių argumentų pagrįsti kodėl tai yra blogai, tai yra tikėjimo, įtikėjimo, pasišlykštėjimo klausimas. Įtikėjimo, kad tai laužo socialines normas, kurios neišvengiamai visą žmonijos egzistavimo laikotarpį ir taip kinta. Taip pat svarbu pabrėžti, kad tiek Anglijos, tiek Škotijos teisėje vienas esminių argumentų yra vaikų su negalia argumentas¹²⁰. Tačiau čia neverta kartotis, prisimenant, kad incestiniai santykiai tuo pačiu gali būti ir homoseksualūs, tiesiog nevaisingi, su kontracepcija ir galų gale tai nėra argumentas, nes kiti žmonės gimdantys

¹¹⁹ Internetinė prieiga: <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/incest-hidden-crime>

¹²⁰ Bell (1993:130)

vaikus su negalia (kartais ir vieną po kito) nėra už tai baudžiami. Turbūt galima sakyti, kad incesto kriminalizavimas yra nulemtas tiesiog *tikėjimo* ir *manymo* aspektų.

Rasti bylų apie tai, kad du suaugę žmonės, kurie nepatiria prievartos, tačiau buvo prigauti propaguojantys incestinius santykius ir dėl to turi atsakyti prieš teismą - labai sudėtinga. Šiame darbe ir buvo paminėta pora rimtesnių ir labiau visuomenę pasiekusių bylų, tačiau rasti jų daugiau sudėtinga. Todėl galima sakyti, kad šitos teisės normos, kriminalizuojančios incestą yra negaliojančios. Norma negalioja, jei ji nepriklauso efektyviai veikiančiai sistemai.

O efektyvumo matas paprastas - norma gali galioti, bet jeigu niekam nerūpi ji nėra efektyvi. Pavyzdžiui, taip gali būti su narkotikų vartojimu Lietuvoje. Norma yra, tačiau žmonėms ji nerūpi, narkotikų vartojimas yra plačiai paplitęs, daugybė bylų baigiasi mažiausiomis įmanomomis pasekmėmis arba, apskritai, pasižadėjimu daugiau narkotikų nevirtoti. Žmonės išteisinami, narkotikų rasti paprasčiau nei paprasta. Tai yra neefektyvios normos pavyzdys.

Panašiai ir su incestu - jeigu santykiuose niekas nėra išnaudojamas ir dėl to nesikreipiami į pareigūnus, norma neveikia. Žiūrint iš pozityvistinės teisės perspektyvos, norma turi būti normatyvinė, o ne edukacinė. Tai, kad ji yra ir skelbia apie tai, kad incestas yra blogai - nėra pakankamų argumentų jai ir toliau galioti.

Galų gale kalbant apie teisę į privatumą: jeigu užtikrinama, kad niekas neturi teisės be rimtų priežasčių kištis į privatą žmogaus gyvenimą ir jo buitį, kaip tada užtikrinti normos galiojimą?

Išvados

Iš viso to, kas jau aptarta, galima teigti, kad dažnu atveju tai, kas žmonėms nepatinka ar yra šlykštu, kartais yra žmonių priimama kaip kažkas, kas juos arba jų palaikomą tvarką žeidžia. Pavyzdžiui, incestas. Atrodo, kad įstatymai, kurie kriminalizuoja incestą ateina ne iš ko kito, kaip iš pasišlykštėjimo jausmo, kuris, be kita ko, įtvirtintas ir tam tikrose dogmose, pavyzdžiui, krikščionybėje. Nepaisant to, šiame darbe pavyko įrodyti, kad iš esmės rimtų, realių, logiškų argumentų, kodėl incestas turėtų būti kriminalizuotas, baudžiamas ar uždraustas – nėra. Pasišlykštėjimas, nors ir labai stiprus bei sunkiai apmąstomas jausmas, kuris kartais gali apsaugoti nuo kokio nors apsinuodijimo, teisinėje ir politinėje plotmėse yra nepakankamas pagrindas kažkokį dalyką paversti nelegaliu, tai nėra pakankamas pagrindas kuriant įstatymus, nors dalis su tuo bando ir ginčytis, kaip minėtas mąstytojas Devlin'as. Visgi jo argumentams trūksta pagrindo, nes jis savo idėjas remia neginčytinu autoritetu, t.y. Biblija. Kaip galima ginčytis su kuom nors, kas teigia perpasakojantis Dievo žodį? Tačiau, kad ir kieno žodį kas

nors bandytų perpasakoti, teisė nėra tikėjimo sfera. Kaip ir nėra *emocijų* sfera. Į emocinę būklę galima atsižvelgti *vertinant* įvykdyta nusikaltimą, tačiau įstatymas negali *remtis* emocija.

Darbe minėtos realios istorijos, kuriose žmonės yra įkalinami ilgoms kalėjimo bausmėms, remiantis tiek Nussbaum, tiek Hart'u, tiek Haidt'u ir apskritai griežtu loginiu argumentavimu, rodo tai, kad tie žmonės yra įkalinami neteisingai, nes įstatymai draudžiantys incestą turi labai daug loginių spragų. Tos priežastys, tradiciškai siūlomos teisinant kraujomaišos kriminalizavimą, jas nuodugniai išnagrinėjus, iš tiesų pasirodo kaip nepakankamos ir nenuoseklios. Iš esmės incesto kriminalizavimas ne tik yra neteisingas, bet ir neveiksmingas. Išnagrinėjus pasišlykštėjimo jausmą, akivaizdu, kad jis turi didelę įtaką priimant įvairius sprendimus, tiek buitiniame lygmenyje, tiek, kaip paaiškėjo, ir politiniame/teisiniame. Tačiau toks jausmas, jeigu jis nėra apmąstomas, kelia grėsmę teisei ir teisingumui. Pasišlykštėjimui negali būti suteiktas svarbus vaidmuo, kai kalbama apie įstatymus. Čia galima prisiminti darbe minėtą Hitlerio pasišlykštėjimą žydais – kai pasišlykštėjimui suteikiamas viršus ir juo remiantis priimami sprendimai, galima pasiekti absoliučiai tragiškų rezultatų. Galima prisiminti ir darbe paminėtų homoseksualių asmenų persekiojimą ar net jiems taikomą mirties bausmę; juk įstatymai, kurie draudė homoseksualumą ilgą laiką rėmėsi ne kuo kitu, o Biblijos sakiniu, kad homoseksualūs santykiai yra „pasibjaurėtini“. Tai, kad pasišlykštėjimas kaip emocija turi stiprią įtaką teisėje ir galios įtvirtinime, rodo kiek daug dar žmogus turi išmokti. Pirmiausia, apmąstydamas save kaip gyvūną, kaip mirtingą ir irsiantį mėsos kostiumą, žmogus gali pamatyti ir įvertinti savo ir kitų netobulumą. Prisimindamas savo ir kitų laikinumą, galėtų pasistengti puoselėti ne kokią nors galią prieš kitus, o išmokti gerbti kiekvieno trumpą laiką ir pasirinkimus – tuos, kurie niekam nedaro realios žalos – ir nebandyti visa, kas nesuderinama su savomis idėjomis, kriminalizuoti ir bausti. Apmąščius pasišlykštėjimo jausmą ir jį panagrinėjus, tampa labai aišku, kad jis tam tikrais atvejais kyla iš prietaringumo ir iš socialinių normų, kurios, reikia nepamiršti, visada nepaliaujamai kinta.

Literatūros ir šaltinių sąrašas

1. Ackerman, Joshua (2018). *Exploring the Mind; The Psychology of Germs, Disease, and Disgust*. Prieiga internetu: https://aadl.org/aadl_events_20181029-um_psych_germs
2. Angyal, Andras (1941). *Disgust and related aversions*. *Journal of Abnormal and Social Psychology*. 36 (3), 393–412.
3. Bell, Vicky (1993). *Interrogating Incest*. Routledge, New York.
4. Berkelson, Vera (2013). *Vice Is Nice But Incest Is Best: The Problem of Moral Taboo*. *Criminal Law and Philosophy* 7 (1):43-59.
5. Biblija (2020). Lietuvos Biblijos Draugija, Vilnius.
6. Bennett, Jane (2010). *Vibrant Matter: A Political Ecology of Things*. Duke University Press, Durham and London.
7. Corbett, M. J. (2005). *Family likeness: Sex, marriage, and incest from Jane Austen to Virginia Woolf*. Oxford, UK: Oxford University Press.
8. Combi, Chloe (2019). *We Spoke to Brothers and Sisters in Incestuous Relationships*. *Vice*. Prieiga internetu: <https://www.vice.com/en/article/8xwp3a/brother-sister-incest-uk?fbclid=IwAR2BqRaRwxKyHccSHoMyVDAFx2g3ywZLG-hAX9ivH43OPdjS9D4htOn0Jds>
9. Darwin, Charles R. (1965). *The Expression of the Emotions in Man and Animals*. University of Chicago Press, Chicago
10. Davenport, W. H. (1994). *Pi'o: An inquiry into the marriages of brothers and sisters and other close relatives in old Hawai'i*. Honolulu, HI: University of Hawai'i Press.
11. DesPres, Terrence (1976). *The survivor*. Oxford University Press. Oxford, England.
12. Devlin, Patrick (1965). *The Enforcement of Morals*. London, Oxford University Press.
13. Doane, J., & Hodges, D. (1997). *Telling incest: Narratives of dangerous remembering from Stein to Sapphire*. New York, NY: Palgrave Macmillan.
14. Dworkin, Ronald (2004). *Rimtas požiūris į teises*. Vilnius, Lietuvos rašytojų sąjunga.
15. Foucault, Michel (1999). *Seksualumo Istorija*. Vaga, Vilnius.
16. Foucault, Michel (1978). *The History of Sexuality*. Pantheon Books, New York.
17. Fox, Robin (1980). *The Red Lamp of Incest*. New York, NY: E.P. Dutton.
18. Frankel, Steven (1999). „Politics and Rhetoric: The Intended Audience of Spinoza’s ‘Tractatus Theologico-Politicus’“. *The Review of Metaphysics*, 52 (4), 897–924.
19. Gailiūtė-Bernotienė, Gabrielė (2018). *Apie laimę vadovautis emocijomis*. Bernardinai. Prieiga internetu: <https://www.bernardinai.lt/2018-11-11-apie-laime-vadovautis-emocijomis/>

20. Hitler, Adolf (1939). *Mein Kampf*.
21. Hutcheson, Francis (2004). *An Inquiry Into the Original of Our Ideas of Beauty and Virtue*. Liberty Fund, Inc., Indianapolis.
22. Haidt, Jonathan (2012). *The Righteous Mind: Why Good People Are Divided by Politics and Religion*. Pantheon Books, New York.
23. Haidt, Jonathan; Björklund, Fredrik; Murphy, Scott (2000). *Moral Dumbfounding: When Intuition Finds No Reason*. University of Virginia.
24. Hart, Herbert Lionel Adolphus (1969). *Law, Liberty and Morality*. Oxford University Press, New York.
25. Hume, David (2007). *Traktatas apie žmogaus prigimtį*. Charibdė, Vilnius.
26. Incesto įstatymai Alabamoje, prieiga internetu: <https://alisondb.legislature.state.al.us>;
Section 13A-13-3 Incesto įstatymai Aidahe, prieiga internete:
<https://legislature.idaho.gov/statutesrules/idstat/Title18/T18CH66/SECT18-6602/>
27. Incesto įstatymai Džordžijoje, prieiga internete:
<https://law.justia.com/codes/georgia/2010/title-16/chapter-6/16-6-22>
28. Incesto įstatymai Floridoje, prieiga internete:
http://leg.state.fl.us/statutes/index.cfm?App_mode=Display_Statute&Search_String=&URL=0800-
29. Incesto įstatymai Merilende, prieiga internete:
<http://mgaleg.maryland.gov/mgawebsite/Laws/StatuteText?article=gfl§ion=2-202&enactments=false>
30. Incesto įstatymai Nebraskoje, prieiga internete: <http://casetext.com/statute/revised-statutes-of-nebraska/chapter-28-crimes-and-punishments/article-7-offenses-involving-the-family-relation/section-28-703-incest-penalty>
31. Incesto įstatymai Niujorke, prieiga internete:
<http://nysenate.gov/legislation/laws/PEN/255.25>
32. Incesto įstatymai Tenesyje, prieiga internete: <http://codes.findlaw.com/tx/penal-code/penal-sect-25-02.html>
33. Incesto įstatymai Vašingtone, prieiga internete: <http://app.leg.wa.gov/RCW/default.aspx?cite=9A.64.020>
34. Incesto įstatymai Viskonsine, prieiga internete:
<http://wvlegislature.gov/wvcode/ChapterEntire.cfm?chap=61&art=8§ion=12>
35. Itard, Jean-Marc-Gaspard (1962). *The Wild Boy of Aveyron*. Meredith Company, New York.

36. JAV byla: Lawrence v. Texas, 539 U.S. 558, 123 S. Ct. 2472 (2003). Prieiga internetu: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/539/558/>
37. Mandeville, Bernard (1924). *The Fable of the Bees*. Clarendon Press, Oxford.
38. Mill, John Stuart (1998). *On Liberty*. Pennsylvania State University, Pennsylvania.
39. Miller, I., William (1998). *The Anatomy of Disgust*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, and London, England.
40. Nadler, Steven (2009). „The Jewish Spinoza“. *Journal of the History of Ideas*, Vol. 70, No. 3, 491–510.
41. Nadler, Steven (2016). „Why Spinoza Still Matters?“. Aeon. Prieiga internetu: <https://aeon.co/essays/at-a-time-of-zealotry-spinoza-matters-more-than-ever?preview=true>
42. Nussbaum, Martha Craven (2004). *Hiding from Humanity: Disgust, Shame and the Law*. Princeton University Press, New Jersey.
43. Petraitytė, Ilona (2011). *Asmens duomenų apsauga ir teisė į privatų gyvenimą*. ISSN 1392–1274. Teisė, Vilniaus Universitetas.
44. Quilligan, M. (1998). *Incest and agency in Elizabeth's England*. Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press.
45. Rozin, P., Millman, L., Nemeroff, C. (1986). *Operation of the Laws of Sympathetic Magic in Disgust and Other Domains*. *Journal of Personality and Social Psychology* Vol. 50, No. 4, 703-712. University of Pennsylvania.
46. Rozin, P., Fallon, A. E. (1987). *A perspective on disgust*. *Psychological Review*, Vol. 94, 23–41.
47. Rozin, P., Lowery, L., Imada, S., Haidt, J. (1999). *The CAD triad hypothesis: A mapping between three moral emotions (contempt, anger, disgust) and three moral codes (community, autonomy, divinity)*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76, 574-586.
48. Scheidel, W. (2009). *Ancient Egyptian sibling marriage and the Westermarck effect*. In A. P. Wolf & W. H. Durham (Eds.), *Inbreeding, incest, and the incest taboo: The state of knowledge at the turn of the century* (pp. 97-112). Stanford, CA: Stanford University Press.
49. Schull, W. J., & Neel, J. V. (1965). *The effects of inbreeding on Japanese children*. New York, NY: Harper and Row.
50. Spinoza, Baruch (2017). *Teologinis-Politinis*. Vilnius: Jonas ir Jokūbas.
51. Spinoza, Benediktas (2001). *Etika*. Vilnius: Pradai.

52. Twitchell, J. B. (1997). *Forbidden partners: The incest taboo in modern culture*. New York, NY: Columbia University Press.
53. Wolf, A. P. (1996). *Incest avoidance and incest taboos: Two aspects of human nature*. Stanford, CA: Stanford University Press.
54. Wolf, A. P., & Durham, W. H. (Eds.). (1992). *Inbreeding, incest, and the incest taboo: The state of knowledge at the turn of the century*. Stanford, CA: Stanford University Press.
55. Young, Molly (2021). *How Disgust Explains Everything*. New York Times. Prieiga internetu: <https://www.nytimes.com/2021/12/27/magazine/disgust-science.html>
56. AFP (2022-06-15). "Saudi Authorities Seize Rainbow Toys in Crackdown on Homosexuality". Prieiga internetu: <https://www.theguardian.com/world/2022/jun/15/saudi-authorities-seize-rainbow-toys-crackdown-homosexuality>

SUMMARY

Incest, defined as sexual relationships between closely related individuals, has long been a taboo subject and is generally considered morally wrong and socially unacceptable in many cultures around the world.

One emotion that is often associated with incest is disgust. But the relationship between emotions, such as disgust and law is complex and multifaceted. Disgust is a complex emotion that is thought to have evolved as a way to protect individuals from disease or contamination. It is often triggered by things that are perceived as unpleasant or undesirable (such as rotten food or bodily fluids). Some research has suggested that disgust may also be triggered by certain social behaviors, for example incest. In this way, disgust can serve as a social policing mechanism, helping to enforce taboos and maintain social cohesion.

From a legal perspective, the prohibition of incest is often justified on the grounds that it helps to protect vulnerable individuals, such as children, from harm and exploitation. Incest is often seen as a form of sexual abuse. In this sense, the law can be seen as a tool for promoting public health and safety, as well as upholding moral values and principles of justice. In some cases, the punishment for incest can be severe, with prison sentences and fines being common.

However, not everyone agrees that the taboo against incest and the laws prohibiting it are justified. Some argue that consenting adults should be free to engage in any sexual activity they choose, as long as it does not harm others. Others point out that the legal and social condemnation of incest may lead to discrimination and prejudice against individuals who engage in such relationships. Some even argue that the taboo against incest may be culturally constructed and that there is no inherent harm in such relationships.

From a moral standpoint, the question of whether incest is right or wrong is not always easy to answer. Ultimately, the relationship between law, emotions, morality and incest is a complex and multifaceted one, and it is important to consider the various factors that can shape our understanding and approach to these issues. Regardless of one's personal views on the matter, it is important to consider various perspectives.